

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Partiombud, individualister och väljardelegater

Folkvaldas representationsideologier på lokal och nationell nivå

Papper presenterat vid Den XVII Nordiske Kommunalforskerkonferansen
Kristiansand 28.– 30.november 2008

Mikael Gilljam

mikael.gilljam@pol.gu.se

David Karlsson

david.karlsson@spa.gu.se

Anders Sundell

anders.sundell@pol.gu.se

Detta papper är ett kapitelutkast under arbete och får ej citeras utan författarnas tillstånd. Kapitlet kommer att ingå i en antologi redigerad av Martin Brothén och Sören Holmberg där det samlande temat är Riksdagsundersökningen 2006.

Kapitlet skrivs inom ramen för projektet Politiker tycker om demokrati, där Mikael Gilljam är projektledare. Mikael Gilljam och Anders Sundell är verksamma vid Statsvetenskapliga institutionen och David Karlsson vid Förvaltningshögskolan, Göteborgs universitet.

Introduktion

”Jag anser alltfört att vårt system är överlägset socialdemokraternas, men jag anser samtidigt att det inte kan vara vår sak att diktera för löntagarna hur de vill ha sin pensionsfråga ordnad. En klar majoritet av löntagarna har sagt att de vill ha ett fördelningssystem och då böjer jag mig solidariskt för det, utan försök att sabotera.”.

Så skrev den folkpartistiske riksdagsledamoten Ture Königson den 22 januari 1959 i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning. Tre månader senare lade han, till det egna partiets stora förtret, ner sin röst i riksdagens omröstning i ATP-frågan. Det socialdemokratiska förslaget om allmän tjänstepension kunde därmed antas.

Att döma av det Königson skrev i GHT tyckte han att en folkvald representants främsta lojalitet borde vara gentemot väljarna. Trots att han själv ansåg att folkpartiets och högerns gemensamma förslag i pensionsfrågan var bättre, och trots att han tvingades rösta emot sina partikamrater i riksdagen, kände sig Königson nödgad att böja sig för det han som varvsarbetare uppfattade som sina väljares vilja.

Nära 50 år senare, i juni 2008, ställdes frågan om riksdagsledamöternas lojalitet åter på sin spets. Riksdagsomröstningen om den borgerliga regeringens proposition om utökade möjligheter till signalspaning – den så kallade FRA-lagen – föregicks av en hård och långsliten diskussion. Flera borgerliga ledamöter indikerade att de kunde tänka sig att rösta emot den egna partilinjen och därmed bidra till att fälla propositionen. Till slut var det dock bara två borgerliga ledamöter – precis som Königson folkpartister – som inte röstade för och propositionen antogs. Regeringen Reinfeldt kunde andas ut.

Frågan om de politiska representanternas lojaliteter har varit ständigt närvarande under den moderna demokratins framväxt och utveckling. Till att början handlade debatten framförallt om eventuella meningsmotsättningar mellan den folkvalde representanten och dennes väljare. I ett berömt tal inför väljare i Bristol 1774 proklamerade den engelske filosofen och politikern Edmund Burke att en folkvald representant alltid bör följa sitt eget samvete: Arbeta för väljarnas bästa, lyssna på deras åsikter, men aldrig vika ner sig och handla emot det egna omdömet; den typen av osjälvständiga representanter svek i Burkes ögon sina väljare. Som kuriosum kan nämnas att Burke höll sitt tal till väljarna *efter* att han blivit vald och vallokaler hade stängt (Esaiasson & Holmberg 1996:49).

I Sverige blev striden om det så kallade imperativa mandatet under mitten av 1700-talet avgörande. Ledaren för mösspartiet, Christofer Springer, krävde att riksdagsledamöterna i borgarståndet skulle anpassa sitt röstande så att det låg bättre i linje med de egna väljarnas åsikter. Tomas Plomgren, ledare för hattpartiet, lyckades dock samla ståndsriksdagen kring ett beslut där riksdagsledamöterna förklarades självständiga från sina väljare. Sedan dess har valda ledamöter full handlingsfrihet och ställs endast till svars inför sina väljare vid nästkommande val (se t ex Lagerroth 1934).

Den tredje parten i målet blev så småningom de politiska partierna. Till skillnad från den verklighet som Burke levde i, och den tid när striden om det imperativa mandatet utspelade sig, utövar partierna sedan mer än hundra år ett mycket starkt inflytande över de enskilda parlamentsledamöterna. Det parlamentariska systemet ställer stränga krav på lojalitet i framförallt den styrande majoriteten, och det är en viktig uppgift för partierna att övervaka de enskilda ledamöternas röstning. Partiernas idag självklara strävan efter sammanhållning innebär att konsekvenserna för den som vill avvika från partilinjen kan bli allvarliga: Ture Königson gjorde efter ATP-omröstningen i riksdagen 1959 inte fler avtryck i den politiska historien. På Folkpartiets valsedlar i valet 1960 fanns varvsarbetaren från Göteborg inte med. Hur det kommer att gå för de uppstudsiga FRA-motståndarna får vi se i samband med de borgerliga partiernas nomineringsprocesser inför valet 2010.

I Sverige är det sällsynt att parlamentsledamöter avviker från partilinjen då rösten kan vara avgörande för frågans utgång. Men det betyder samtidigt inte att det råder enighet bland de folkvalda kring hur det egna mandatet skall uppfattas. En folkvald representant står inför tre olika representationsprinciper: Enligt *väljarprincipen* är det väljarnas åsikter som skall vara avgörande. Enligt *individprincipen* förlitar sig de förtroendevalde på det egna omdömet. Enligt *partiprincipen* är det partiets linje som är bestämmande. Anhängare av respektive princip kommer i fortsättningen att kallas för *väljardelegater*, *individualister* respektive *partiombud*.¹

I Regeringsformen och andra styrande dokument sägs emellertid ingenting om hur de folkvalda bör förhålla sig till de tre representationsprinciperna. Det är därför upp till den enskilde ledamoten att själv forma sin representantroll. De valdas inställning till de tre principerna är därför viktig för hur den representativa demokratin fungerar på både nationell och lokal nivå.

¹ Wahlke m fl (1962) använder *trustee* och *delegate* för *individualist* och *väljardelegat*, Holmberg (1974) använder terminologin *folktribun*, *individualist* och *partiman*, Wallin m fl (1982) och Bäck (2000) talar om *väljardelegat*, *förtroendeman* och *partiombud*.

Representationsprinciper i Sverige – forskning under 40 år

Svenska riksdagsledamöters inställning till de tre representationsprinciperna har efter amerikansk förebild (Eulau m fl 1959; Wahlke m fl 1962) kartlagts sedan 1960-talet (Holmberg 1974; Holmberg & Esaiasson 1988; Esaiasson & Holmberg 1996; Brothén & Gilljam 2006). Vid fem tillfällen mellan 1969 och 2002 har ett frågebatteri om representationsprinciper funnits med i de riksdagsundersökningar som genomförs vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg. I tre parvisa jämförelser ställs där de tre principerna mot varandra: 1) ”Hur bör, enligt din mening, en riksdagsledamot rösta om hans/hennes väljare i valkretsen har en åsikt och hans/hennes parti intar en annan ståndpunkt?”; 2) ”Hur bör, enligt din mening, en riksdagsledamot rösta om hans/hennes egen uppfattning i en fråga inte överensstämmer med de åsikter hans/hennes väljare i valkretsen har?”; 3) ”Hur bör, enligt din mening, en riksdagsledamot rösta om hans/hennes egen uppfattning i en fråga inte överensstämmer med partiets ståndpunkt?”.

Representationsprincipernas utbredning har också vid flera tillfällen studerats på lokal nivå i Sverige, på senare år har Förvaltningshögskolan i Göteborg (se t ex Wallin m fl 1981; Bäck 2000; Bäck 2004; Karlsson 2006; Karlsson 2007) Parjämförande frågor liknande dem i riksdagsundersökningarna har ställts till förtroendevalda i kommunfullmäktige 1968, 1979 och 1993. I undersökningar med kommunfullmäktigeledamöter 2000, 2006 och 2007 ingick också frågor om representationsprinciper, men då i form av en sammanhållen fråga där de tre principerna ställs mot varandra.² Det råder med andra ord ingen brist på studier av representationsprincipernas utbredning bland riksdags- och kommunfullmäktigeledamöter. Däremot har det aldrig tidigare gjorts några systematiska *jämförelser* mellan de två politiska nivåerna med avseende på de olika representationsprincipernas förankring bland ledamöterna.

Representationsprinciper – söndagskostym eller avspegling av politiska realiteter?

När inställningen till representationsprinciper har kartlagts har man alltså använt en fråga där problemet ställs på sin spets: Hur bör en folkvald agera vid en omröstning i parlamentet när den egna uppfattningen i den aktuella sakfrågan är på koalitionskurs med partiets respektive väljarnas uppfattning? Vilken princip som i praktiken går segrande ur den konflikten är ingen empirisk gåta – undantagen från partiprincipen är mycket få – vilket ställer oss inför en intressant gåta. En stor

² Den senare frågan har följande lydelse: ”Om det vid behandlingen av viktiga principfrågor i fullmäktige uppstår en konflikt mellan en ledamots egen uppfattning och partiets fullmäktigegrupps eller väljarnas uppfattning, hur anser du att ledamoten i så fall bör rösta?”. Svarsalternativen var ”rösta enligt egen uppfattning”, ”rösta enligt partigruppens uppfattning” och ”rösta enligt väljarnas uppfattning”.

andel av ledamöterna i riksdagen, över alla år, har nämligen prioriterat individ- och väljarprincipen före partiprincipen. Betyder det att en representationsprincip är en demokratisk ”söndagskostym” som de valda ombuden tar på sig i principiella diskussioner, men som de kliver ur så snart vardagsarbetet tar vid och partipiskan viner (jfr Holmberg 1974:233)?

En möjlig lösning på gåtan kan ligga i synen på vad politiken är. Det politiska arbetet är inte begränsat till riksdagens plenisal, och består av mycket mer än att bara rösta om propositioner och motioner. Som Wahlke m fl skrev angående relationen mellan amerikanska ledamöter och deras partier: “A legislator’s conduct in the final voting provides little basis for inferences about his behavior at other stages of the legislative process.” (1962:239). Kanske är det så att svaren på frågorna, trots sin uppenbara kontrast mot verkligheten, speglar faktiska skillnader mellan hur de folkvalda tolkar sitt mandat, och därmed också får konsekvenser för deras demokratiska arbete utanför plenisalen.

Om detta antagande är korrekt borde man kunna finna samband mellan val av representationsprincip och olika mått på politikernas demokratiska praktik. Och sådana samband finns. I en fråga i riksdagsundersökningen 2002 ombads riksdagsledamöterna ange om de går emot partilinjen oftare, lika ofta eller mindre ofta än övriga ledamöter i sitt parti. Företrädare för individ- och väljarprincipen anger att de går emot partilinjen i högre utsträckning än vad anhängare av partiprincipen gör.

I samma undersökning finns det också en fråga där ledamöterna tillfrågas om vilken åsikt de tror att det egna partiets väljare har i elva sakfrågor. Genom att jämföra ledamöternas uppfattning om sina väljarnas åsikt med partisympatisörernas faktiska åsikt (där de senare uppmätts i valundersökningen samma år) kan vi få ett mått på de valdas kunskaper. Av elva frågor hade anhängare av partiprincipen i genomsnitt rätt om vad väljarna tyckte i 7,57 fall. Företrädare för individprincipen hade rätt i 7,9 fall och företrädare för väljarprincipen i 8,14 fall. De som anser att väljarnas åsikt bör avgöra i viktiga principfrågor verkar alltså vara något bättre informerade om väljarnas faktiska inställning än övriga två kategorier av ledamöter.

I en undersökning riktad till kommunfullmäktigeledamöter i 60 kommuner från 2007-2008 fick svarspersonerna både ange val av representationsprincip och göra prioriteringar av hur viktiga de ansåg att 10 olika parlamentariska uppgifter var. Nio av de tio uppgifterna ansågs som viktiga av

en majoritet av de svarande, men det finns ändå en stor variation i svaren. Sambanden mellan de tre representationsprinciperna och prioriteringen av de tio uppgifterna redovisas i Tabell 1.

Tabell 1: Samband mellan representationsprincip och prioritering av uppgifter som fullmäktigeledamot

<i>Hur viktiga är, enligt Dina erfarenheter som fullmäktig, följande uppgifter för Dig som ledamot av fullmäktige:</i>	Procent ”viktigt”	Individ- principen	Parti- principen	Väljar- principen
Att lägga fast den kommunala verksamhetens övergripande mål	97			
Att kontrollera kommunens verksamhet	93			
Att genomföra det egna partiets program	93	-	+	-
Att föra fram önskemål och frågor som uppstår i lokalsamhället	92		-	+
Att ge offentlighet åt debatten i kommunala frågor före beslut	88			+
Att förklara fullmäktiges beslut för medborgarna	88			
Att stärka kommunens politiska ledning	71	-	+	-
Att främja kvinnors synpunkter och intressen i lokalsamhället	71			
Att främja minoriteternas synpunkter och intressen i lokalsamhället	65		-	+
Att medla i konflikter i lokalsamhället	41			+

Kommentar: Källa för analysen är enkäten *Europas fullmäktigeledamöter* riktad till alla fullmäktigeledamöter i ett för Sverige representativt urval av 60 kommuner 2007-2008. N=1604-1625. Frågan överst i tabellen kunde för varje alternativ uppgift besvaras på en femgradig skala från 0=”Helt oviktigt” till 4=”Mycket viktigt”. Tabellens siffror anger dels hur många procent av ledamöterna i fullmäktige som instämde i att de angivna uppgifterna var mycket, eller ganska viktiga, samt huruvida det finns ett positivt (+) eller negativt (-) samband mellan prioriteringen av de olika uppgifterna och val av representationsprincip (Pearsons r, signifikant på .01-nivån).

Den bivariata korrelationsanalysen visar att anhängare av partiprincipen prioriterar uppgifterna ”att genomföra det egna partiets program” samt ”att stärka kommunens politiska ledning” högre än vad anhängare av väljar- respektive individprincipen gör. Väljardelegater prioriterar däremot ”att framföra önskemål och frågor som uppstår i lokalsamhället”, ”att ge offentlighet åt debatten i kommunala frågor före beslut”, ”att främja minoriteternas synpunkter och intressen i lokalsamhället” och ”att medla i konflikter i lokalsamhället” högre än sina kollegor. De som lutar sig mot individprincipen utmärker sig genom att inte prioritera någon av dessa uppgifter mer än vad de andra gör.

Även när det gäller kontaktmönster finns det stora skillnader mellan fullmäktigeledamöter med olika representationsprinciper. I tabell 2 redovisas hur ofta anhängare av olika representationsprinciper träffar 14 andra lokala aktörer.

Tabell 2: Representationsprinciper och kontakter med andra lokala aktörer (andel med kontakt några gånger i månaden eller oftare)

	IP	PP	VP		IP	PP	VP	
Kommunstyrelsens ordförande	66	78	54	***	Företrädare för näringslivet i kommunen	36	36	29
Ordförandena i andra nämnder i kommunen	65	77	61	***	Fackliga representanter	20	33	19
Ledamöter i kommunstyrelsen	87	91	79	***	Ledande personer från frivilliga organisationer	23	24	20
Medlemmar av min egen partigrupp	97	99	97	***	Kvinnoorganisationer	12	17	6
Medlemmar av andra partigrupper	65	65	57	**	Organisationer för etniska minoriteter	6	7	5
Kommunens ledande tjänsteman (kommundirektören)	46	57	41	***	Journalister	33	42	24
Andra anställda i den kommunala organisationen	63	72	55	***	Medborgare i kommunen (i din roll som fullmäktig)	62	69	71

Kommentar: Källa: samma enkät som Tabell 1. Siffrorna i tabellen anger hur många procent av de svarande anhängarna av respektive representationsprincip (IP= individ-, PP=parti-, VP=väljarprincipen) som angivit att de haft kontakt med de nämnda personerna/grupperna några gånger i månaden eller oftare. N = 1587-1608. Andelen företrädare för respektive princip var IP 39 procent, PP 47 procent och VP 14 procent. I den fjärde kolumnen anger asteriskerna om skillnaderna i kontaktfrekvens mellan företrädare för olika representationsprinciper är signifikant i en variansanalys: *** .001 ** .01 * .05

Det övergripande mönstret är att anhängare av partiprincipen överlag träffar andra lokala aktörer oftare än vad individualisterna gör, och minst antal kontakter totalt sett har väljardelegaterna. Skillnaderna är tämligen stora – partirepresentanter har i genomsnitt 35 procent fler kontakter än väljardelegaterna. I endast ett fall har väljardelegaterna fler kontakter än vad partiombud och individualister har: De träffar medborgare oftare, och det blir ännu tydligare om man använder måttet medborgarkontakternas andel av det totala antalet kontakter.

Det står således helt klart att de folkvaldas representationsprinciper är kopplade till både prioriteringar inom det parlamentariska arbetet och till vilka kontaktmönster de har. Och om man skulle analysera skillnaderna mellan de tre kategorierna av politiker (partiombud, individualister och väljardelegater) utan att känna till vad de olika representationsprinciperna står för så skulle man dra slutsatsen att det inte enbart handlade om grupper med olika syn på demokrati, utan att grupperna också hade olika funktioner och positioner i politiken.

Partiombuden har ett särskilt omfattande kontaktnät, och därtill oftare kontakter med aktörer som politiker i exekutiv position kan förväntas ha täta relationer med: Ledande politiker och tjänstemän, verksamhetens personal och dess fackliga representanter samt journalister. De tycker därtill att det är särskilt viktigt att stötta kommunens ledning och realisera sina partiprogram, men

mindre viktigt att ägna sig åt att främja minoritetens intressen, åsikter som man skulle förvänta sig att finna bland politiker i ledande ställning.

Väljardelegaterna uppvisar ett kontaktmönster som tyder på att de i mindre utsträckning är delaktiga i kommunens verkställande ledning, men man har många kontakter med medborgare, och de prioriterar i fullmäktige hellre att föra synpunkter från lokalsamhället och föra ut debatten från fullmäktige till medborgarna än att stötta kommunens ledning och bedriva partipolitik.

Individualisterna befinner sig enligt de flesta indikatorer mitt emellan positionerna för de två andra grupperna, med ett viktigt undantag: De är den grupp som enligt egen utsago har minst kontakt med kommunmedborgarna.

Kapitlets syfte

Ett genomgående drag i den svenska forskningen är att de folkvaldas svar på frågan om representationsprinciper oftast har tolkats som en normativ uppfattning, en ideologi (Holmberg 1974; Wallin m fl 1981; Holmberg & Esaiasson 1988; Esaiasson & Holmberg 1996). När Heinz Eulau, John C Wahlke och andra (Eulau m fl 1959; Wahlke m fl 1962) inledde forskningen om vilka principer som vägleder representationen använde de dock inte begreppet ideologi, utan talade istället om att en representant kunde ta olika roller, som exempelvis individualist eller delegat. Wahlke m fl menade att vilken roll en representant antar vid ett givet tillfälle beror på tre faktorer: Normativa uppfattningar, praktiska omständigheter eller strategiska överväganden. Forskningsfrågans upphovsmän såg alltså en ledamots representationsprincip mer som ett resultat av flera omständigheter än som en grundmurad ideologi.

Syftet med det här kapitlet är därför att öka kunskapen kring vad som ligger bakom svenska parlamentarikers val av representationsprincip. För att få en så god förståelse som möjligt av vad representationsprinciperna står för kommer vi att använda oss av tre förklaringsperspektiv som anknyter till de omständigheter som presenterats ovan och som behandlas i var sitt avsnitt: Ett *strukturellt perspektiv* med jämförelse mellan riksdag och kommuner, som bidrar till att förklara praktiska och institutionella faktorer som inverkar på de förtroendevaldas representationssyn. Här beskrivs också den historiska utvecklingen. På det individuella planet använder vi oss sedan av ett *rationalistiskt perspektiv*, där de strategiska övervägandena ledamöter ställs inför studeras. Slutligen går vi över till ett *idéperspektiv*, där ledamöternas normativa uppfattningar som uttryckt genom partitillhörighet undersöks. Nedan presenteras perspektiven i större detalj.

A) Strukturella perspektiv: *Institutioner* – jämförelser mellan lokal och nationell nivå, *historia* – förändringar under de senaste 40 åren

Vår avsikt är att studera likheter och skillnader mellan riksdagen och kommunerna när det gäller de tre representationsprincipernas utbredning. Representationsprinciperna har över tid mätts på både lokal och nationell nivå men avsaknaden av nivåkomparationer är anmärkningsvärd, eftersom sådana jämförelser kan ge besked om i vilken utsträckning olika samhällsnivåers karaktäristika sätter sin prägel på hur man anser att representativ demokrati bör fungera.

De kommunalt förtroendevaldas större närhet till medborgarna, liksom avsaknaden av formella majoritetsbundna regeringar i kommunerna, är exempel på faktorer som skulle kunna leda till betydande skillnader mellan lokal och nationell nivå. Svenska parlamentarikers inställning till representationsprinciperna har mätts sedan 1960-talet, och variationer i åsiktsmönstret skulle kunna relateras till stora förändringar som till exempel enkammarriksdagens införande 1970, kommunblocksreformens slutförande och ny regeringsform 1974. Om förändringar över tid på nationell och lokal nivå följer varandra åt kan man dra slutsatsen att det rör sig om nya drag i den svenska politiska kulturen, och om trenderna konvergerar eller divergerar kan man istället koppla resultaten till specifika villkor på respektive politisk nivå.

B) Rationalistiskt perspektiv: positioner, situationer och partiloyalitet

Vid sidan av de strukturella förklaringarna menar vi att det är värt att undersöka om enskilda politiker väljer representationsprincip på rationella och strategiska grunder. För Wahlke fl (1962) och det amerikanska fallet där representanterna väljs i enmansvalkretsar består kongressledamöternas strategiska agerande framförallt i att förhålla sig till de egna valkretsarna för att kunna bli omvalda. I Sverige och liknande system där nomineringsprocessen istället styrs av partierna är det istället dem en ledamot måste agera strategiskt gentemot för att säkra omval. Det rationalistiska perspektivet gäller i vårt fall alltså framförallt partiprincipens förekomst under olika omständigheter.

I vissa situationer ställer det parlamentariska läget och den enskildes position högre krav på partiloyalitet. Exempelvis skulle en ledande politiker på en hög post som tillhör ett parti i en svag regeringskoalition kunna antas vara mer benägen att följa partilinjen än en kollega i ett marginaliserat oppositionsparti utan tunga uppdrag. Sådana rationalistiska ställningstaganden kan väga in både risken att bestraffas om man inte följer partilinjen, men också nyttokalkyler på en större nivå, där möjligheten att realisera den politik man står för generellt (behålla regeringsställningen) vägs mot utfallet i den enskilda sakfrågan.

C) Idéperspektiv: partiideologi och demokratisyn

Tidigare studier har pekat på att det finns tydliga samband mellan partitillhörighet och val av representationsprincip. Partiombudsrollen är till exempel särskilt vanlig bland socialdemokrater. I kapitlet vill vi fördjupa kunskapen om hur partitillhörighet och representationssyn är kopplade till varandra, och hur de har förändrats över tid på nationell och lokal nivå. Genom komparativ kommunanalys kan vi hålla isär effekterna av vilket parti man tillhör och om man tillhör regerings- eller oppositionssidan, och därmed kommer vi närmare de idébaserade skillnaderna partierna emellan. Samband mellan inställning till representationsprinciper och andra demokratiideal ökar också kunskapen om idégrunden bakom valet av princip.

A) Strukturellt perspektiv: Representationsprinciper i riksdag och kommun 1968-2008

Den politiska verksamheten i riksdag och kommunfullmäktige skiljer sig åt i många viktiga avseenden. Vår utgångspunkt i de följande analyserna är därför att de tre olika representationsprinciperna rimligen borde tilltala riksdagsledamöter och kommunfullmäktige i olika stor utsträckning. Vi har tagit fasta på tre viktiga skillnader mellan rikspolitik och lokalpolitik och formulerat lika många hypoteser om skillnader mellan representationsprincipernas utbredning på de båda nivåerna.³

Den första hypotesen om skillnader i synen på representationsprinciper mellan riksdag och kommunfullmäktige handlar *närheten till väljarna*. John Stuart Mill menade i det klassiska verket *On Representative Government* (1861) att väljaropinionen påverkar lokalt förtroendevalda annorlunda än nationellt förtroendevalda. Lokalt förtroendevalda är bosatta på den ort där de är verksamma, och deras befogenheter är mer tydligt avhängiga lokalbefolkningens vilja. Möjligheterna till regelbundna personliga kontakter mellan väljare och valda torde också göra väljaropinionen mer påtaglig för lokalpolitiker. När Ture Königson beskrev opinionen i ATP-frågan talade han inte bara om den i allmänna ordalag: För Königson skulle det bli särskilt svårt att se arbetskamraterna på Götaverken i ögonen om han röstade nej.

I två tidiga undersökningar med medborgare, 1966 och 1979, visade det sig också att ungefär hälften av de svarande uppgav att de kände någon kommunalpolitiker (Westerstahl & Johansson 1981:48). Sedan dess har antalet lokalt förtroendevalda minskat kraftigt, men i en motsvarande undersökning från 2004 uppgav trots allt ungefär hälften av de svarande att de träffat en kommunalpolitiker minst en gång under det senaste året. Personliga kontakter mellan väljare och valda är vanligast i mindre kommuner (Johansson 2007). Åsiktsrepresentativiteten mellan väljare

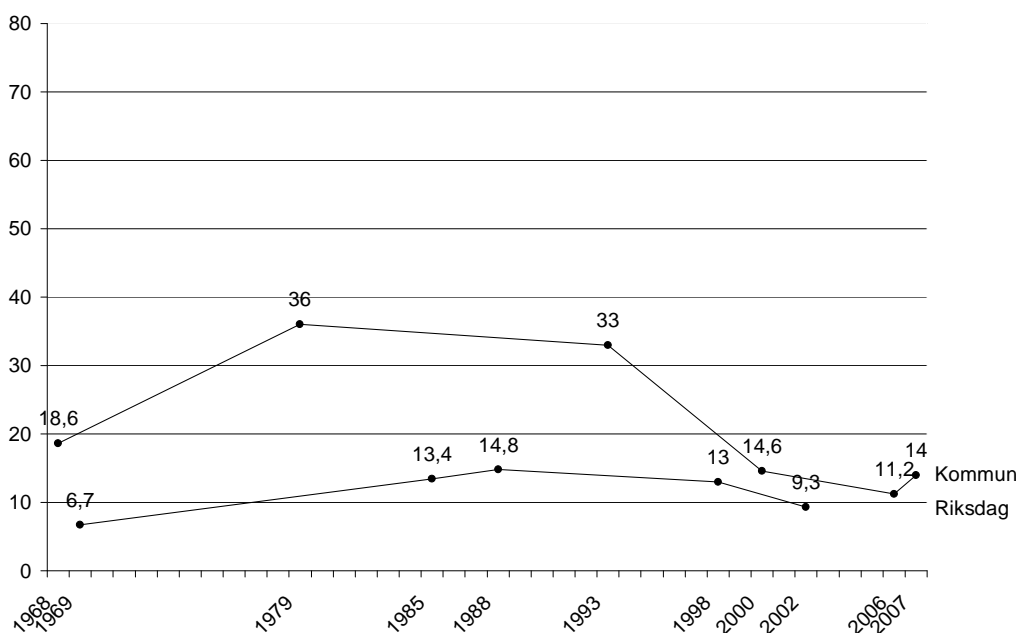
³ Våra resultat skiljer sig något från de resultat som har presenterats i tidigare riksdags- och kommunstudier. I tidigare studier har svaren från ledamöter som inte besvarat samtliga tre delfrågor där de tre representationsprinciperna parvis ställs mot varandra bedömts som oanvändbara. Vi har istället valt att inkludera även de ledamöter som endast besvarat två av tre frågor i de fall detta är tillräckligt för att avgöra vilken princip som sätts före det två övriga. Intransitiva svarsmönster, där svaren på de tre frågorna "besestrar" varandra i ett cirkelmönster, har påstått signalera en bristfällig representationsideologi. I riksdagsundersökningarna överstiger den typen av svar aldrig 8 procent och samma sak gäller för kommunfullmäktigeundersökningarna. Kommun- och rikspolitikerna kan alltså i lika hög utsträckning sägas ha väl sammanhängande uppfattningar om vad som är god representation. För att få bättre jämförbarhet mellan riksdags- och kommunundersökningar och mellan olika frågeformuleringar i olika kommunundersökningar har vi valt att inte inkludera de intransitiva svaren i procentbasen.

och valda har också visat sig vara större i kommuner där kontakter mellan väljarna och valda är mer frekventa (Wohlgemuth 2004:54-9).

När det gäller relationen mellan väljare och riksdagsledamöter är de personliga kontakterna av naturliga skäl mindre frekventa. I SOM-undersökningarna har svenska folket vid åtta tillfällen under perioden 1998-2007 tillfrågats om sina kontakter med riksdagsledamöter. Andelen som uppger sig ha haft kontakt med någon riksdagsledamot under de senaste tolv månaderna varierar mellan 11 och 6 procent (se Martin Brothéns kapitel i denna volym).

Mot bakgrund av resonemanget ovan blir vår hypotes att väljarprincipen borde vara mer utbredd bland kommunalt förtroendevalda än bland riksdagsledamöter. På motsvarande sätt borde också väljarprincipen stå starkare i små kommuner än i stora, något som har belagts i tidigare forskning (Karlsson 2007). Resultatet av hypotesprövningen redovisas i Figur 1.

Figur 1. Väljarprincipen i riksdag och kommunfullmäktige 1968-2007

Hypotesen att väljarprincipen står starkare i kommunerna än i riksdagen får stöd under större delen av undersökningsperioden. I de tre undersökningarna med kommunfullmäktigeledamöter 1968, 1979 och 1993 framstår väljarprincipen som klart viktigare än i undersökningarna med riksdagsledamöter 1969, 1985 och 1988. I de tre kommunundersökningarna under 2000-talet är stödet för väljarprincipen dock betydligt svagare och ligger endast marginellt över stödet i riksdagsundersökningarna. I riksdagen har väljarprincipen hela tiden haft en svag förankring. I

kommunerna tycks det här ha skett en tillnärmning till den nationella nivåns ideal, och kommunfullmäktigeledamöterna är idag lika obenägna som riksdagsledamöterna att följa Ture Königsons princip om att böja sig för väljarna.

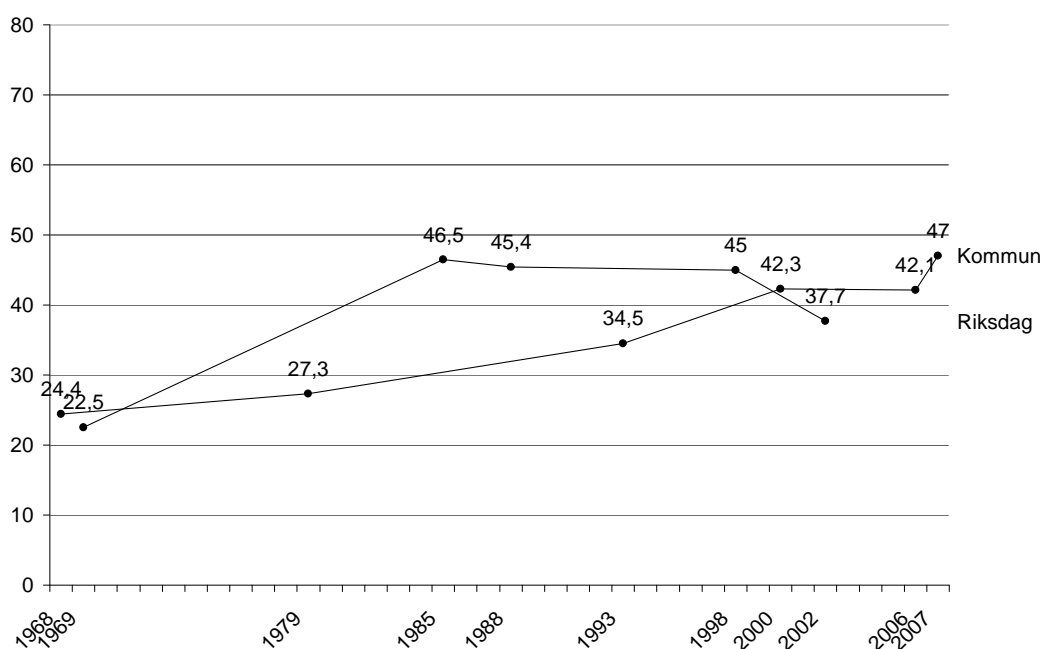
Den andra hypotesen om skillnader i synen på representationsprinciper mellan riksdag och kommunfullmäktige tar sin utgångspunkt i *det kommunala samlingsstyret*. Till skillnad från riksdagen utser kommunfullmäktige formellt inte någon regering. Det stora Westerståhlska kommunforskningsprojektet under andra halvan av 1900-talet fann få inslag av partipolitik i kommunerna utanför de större städerna. Voteringar förekom sällan och beslut i stora budgetfrågor fattades oftast enhälligt (Westerståhl 1993).

Sedan dess har de kommunala partierna blivit allt starkare samtidigt som kommunal majoritetsdemokrati har blivit allt vanligare.⁴ Med start under sent 1960-tal praktiserar kommunerna numera vad som brukar kallas ”kvasiparlamentarism” (se t ex Bäck 2000; Bäck 2006). Med denna term avses att det i kommunerna de facto finns en styrande majoritet och en opposition, men att majoritetssidan inte formeras i en regering som är ansvarig inför fullmäktige. I ett kvasiparlamentariskt system utses ledamöterna i de verkställande organen, kommunstyrelsen och nämnderna, enligt samlingsregeringsprincipen, det vill säga proportionellt i förhållande till partiernas antal mandat i fullmäktige. Endast ordförandeposterna, som innehas av ledamöter från fullmäktigemajoriteten, avslöjar de faktiska parlamentariska förhållandena. År 1968 hämtades kommunstyrelsens ordförande i hälften av alla kommuner från det block som inte hade majoritet. Trettio år senare utsågs 99 procent av alla kommunstyrelseordförandena från majoritetsblocket (Bäck 2003).

Även om kvasiparlamentarism råder i praktiken så är den formella institutionella strukturen i kommunerna fortfarande samlingsstyre. Av konstitutionella skäl finns det därför anledning att tro att majoritetsdemokratin, och därmed partisammanhållningen, är mer framträdande i riksdagen än i kommunerna. Vi förväntar oss därför att partiprincipen är mindre utbredd bland kommunfullmäktigeledamöter än bland riksdagsledamöter, men också att skillnaderna mellan riksdag och kommuner har minskat över tid. Hypotesen prövas i figur 2.

⁴ Som exempel kan nämnas att endast en dryg femtedel av partierna i små kommuner presenterade ett lokalt valprogram i 1966 års kommunval. I valet 1979 var motsvarande andel 94 procent (Bäck 2000).

Figur 2. Partiprincipen i riksdag och kommunfullmäktige 1968-2007

Hypotesen om partiprincipens starkare ställning i riksdagen får inte något entydigt stöd. Endast i 1985 och 1988 års riksdagsundersökningar står partiprincipen klart starkare än i de i tiden närmast liggande kommunfullmäktigeundersökningarna. Vid de övriga undersökningstillfällena har stödet för partiprincipen varit ungefär det samma i kommunerna som i riksdagen, och i de mest aktuella mätningarna tycks partiprincipen ha fler anhängare på lokal än på nationell nivå.

Försvagningen av partiprincipens ställning i riksdagen mellan 1998 och 2002 har påvisats och diskuterats i tidigare forskning (Brothén & Gilljam 2006): Möjligen är det relativt sett svaga stödet för partiprincipen i riksdagen 2002 en engångsföreteelse, möjligen kan nedgången kopplas samman med införandet av personröstning och att allt fler riksdagsledamöter därigenom upplever att de sitter på ett personligt mandat.

Trenden för partiprincipen i kommunundersökningarna är däremot tydligt och kontinuerligt uppåtgående och illustrerar väl den kommunala partipolitiserings: I 1968 års undersökning var det endast en knapp fjärdedel av landets kommunfullmäktigeledamöter som satte partiprincipen främst. Fyrtio år senare var det nästan hälften av ledamöterna som ansåg att partilinjens skulle stå i främsta rummet.

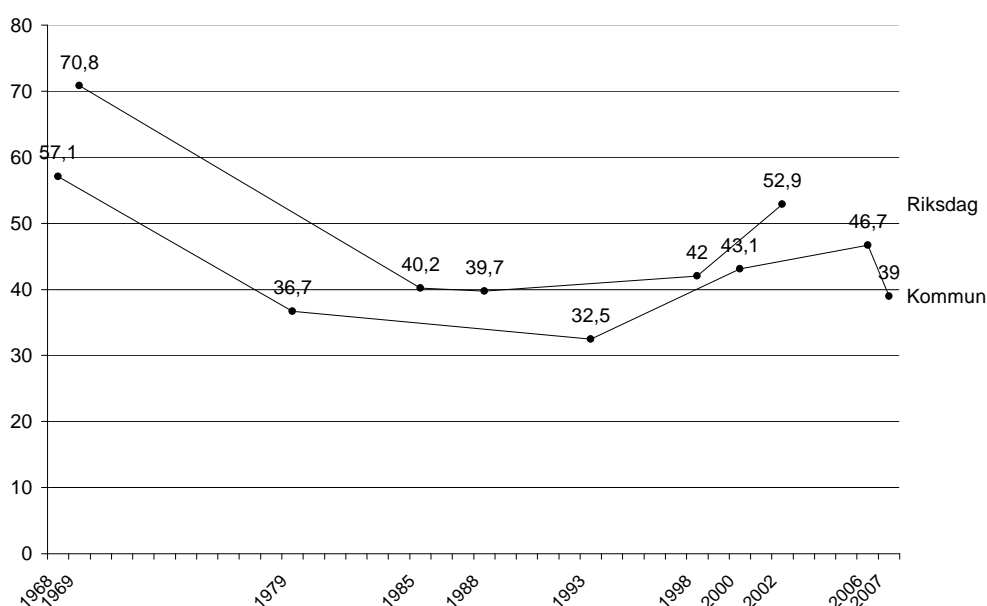
Den tredje hypotesen om skillnader i synen på representationsprinciper mellan riksdag och kommunfullmäktige handlar om *politiska traditioner*. I 1862 års kommunalförordningar fanns en ambit-

ionen att motverka ståndssamhället där fördelningen av politiska poster utgick från sociala och ekonomiska egenskaper. De politiska partierna sågs samtidigt som onödiga mellanhänder mellan medborgare och representanter. I kommunerna borde medborgarna istället fritt få utse de representanter som de hade förtroende för och som uppfattades ha de nödvändiga kvaliteterna (Wallin m fl 1981). Tanken var att de kommunala förtroendemännen i huvudsak skulle förverkliga beslut som hade fattats av riksdag, regering och statliga myndigheter. De lokala representanterna skulle få sin legitimitet genom att vara kommunmedlemmar med god karaktär och de skulle inte behöva stå till svars inför någon speciell grupp av befolkningen (Petersson 1992; Westerståhl 1993).

Den djupt rotade föreställningen om den apolitiske förtroendemannen levde kvar åtminstone fram till den kommunala indelningsreformen 1952 (Wallin m fl 1981) och kanske till och med ända fram till den senaste stora kommunsammanslagningen under 1970-talet (Westerståhl 1993). En allmän uppfattning om kommunpolitiken som pragmatisk och oideologisk är vitt spridd även in på 2000-talet (Sanne 2001, Karlsson 2003).

Vår utgångspunkt här är att förutsätta att traditionen med lokala, apolitiska förtroendevalda skulle kunna förväntas påverka de lokala politikernas syn på sin representationsroll. Vår hypotes är därför att individprincipen står starkare bland kommunfullmäktigeledamöter än bland riksdagsledamöter. Samtidigt borde hypotesen få mer stöd i början än i slutet av undersökningsperioden. Hypotesen prövas i figur 3.

Figur 3. Individprincipen i riksdag och kommunfullmäktige 1968-2007

Resultaten i figur 3 ger inget som helst stöd för hypotesen att individprincipen skulle stå starkast i kommunerna. Tvärtom har individprincipen genomgående haft fler förespråkare i riksdagen än i kommunfullmäktige. Förändringarna av stödet för individprincipen över tid är dessutom näst intill identiska på riksdags- och kommunnivå och följer i båda fallen en u-formad utveckling. Stödet för individprincipen var starkast på 1960-talet, det försvagades under de följande decennierna, men har återigen ökat i de mätningar som har genomförts på 2000-talet.⁵ Vid det senaste mättillfället i riksdagen, år 2002, fanns ett klart starkare stöd för individprincipen än för partiprincipen (Brothén & Gilljam 2006) medan individprincipen och partiprincipen står ungefär lika starka i de tre kommunfullmäktigeundersökningar som har genomförts under 2000-talet.

Sammanfattningsvis visar våra analyser att de skillnader mellan riksdags- och fullmäktigeledamöters representationsprinciper som vi förväntade oss till viss del stämmer med resultaten från första delen av undersökningsperioden, men att de inte längre står att finna. Individprincipen har, i strid med våra förväntningar, alltid stått starkare på nationell nivå. Fram till 1990-talet var väljarprincipen mer framträdande och partiprincipen svagare på lokal nivå, men under senare år är skillnaderna försumbara. Inställningarna till representationsprinciperna har med andra ord konvergerat på nationell och kommunal nivå. Vår tolkning är att de strukturella skillnaderna mellan lokal och nationell nivå, som manifesterar sig i närheten till medborgarna, det formella samlingsstyret och traditionen av pragmatism har haft betydelse historiskt. Men partipolitiseringsen på den lokala nivån under senare år har raderat ut effekterna av dessa faktorer.

⁵ Individprincipens starka ställning i 1969 års riksdag har tidigare ifrågasatts på metodologiska grunder (Holmberg & Esaiasson 1988) eftersom den undersökningen, till skillnad från samtliga andra undersökningar i riksdag och kommuner, bygger på personliga intervjuer istället för på postenkäter. Vi sätter dock större tilltro till 1969 års resultat eftersom 1968 års kommunundersökning (där enkäter användes) också visar på ett starkt stöd för individprincipen. Förändringarna i stödet för individprincipen i riksdag och kommuner är dessutom parallella mellan 1960-tal och 1980-tal.

B) Rationalistiskt perspektiv: Situationer, positioner och partiloyalitet

Att vara förtroendevald innebär att man som individ placeras in i ett komplicerat sammanhang, där många omständigheter avgör villkoren för den enskildes möjligheter att utöva sitt uppdrag. I detta avsnitt skall vi närmare studera i vilken utsträckning som de folkvaldas val av representationsprincip påverkas av rationella överväganden som kan förklaras av vilka situationer och positioner man befinner sig i .

Vilka förhållanden skulle man då kunna anta få konsekvenser för hur den enskilde folkvalde tolkar sitt mandat? Ett sätt att besvara den frågan är att lyfta fram situationer när en parlamentsledamot rimligen är satt under särskild stor press att följa en partilinje snarare än att välja sin egen väg, eller den väg som man anteciperar att väljarna skulle ha förordat. Om det rationalistiska perspektivet är relevant för att förstå valet av representationsprincip så skulle vi i just dessa situationer förvänta oss att hitta fler folkvalda som väljer att göra en dygd av nödvändigheten genom att ställa sig bakom partiprincipen.

Det parlamentariska läget är ett exempel på en omständighet som borde ha betydelse i sammanhanget. I vissa situationer ställs höga krav på partipolitisk sammanhållning, till exempel när den regerande sidan i ett parlament är baserad på en mycket liten majoritet. Som oppositionspolitiker i ett marginaliserat parti är läget det omvända, och få noterar ifall ledamöterna i sådana partier följer en viss partilinje eller ej. En ledamots personliga position och erfarenhet inom politiken kan också tänkas inverka på hur uppdraget utövas. I det följande kommer vi att presentera och testa fem olika preciserade hypoteser där vi söker svar på vilka situationer av denna typ som inverkar på de folkvalds val av representationsprincip.

Majoritet eller opposition

Från tidigare studier vet vi att socialdemokraterna avgjort är det parti vars företrädare är de starkaste anhängarna av partiprincipen. Men socialdemokraterna är också det största partiet, och socialdemokratiska politiker är vana att resonera från ett regeringsperspektiv. I alla de mätningar som gjorts i riksdagsundersökningarna har det parlamentariska läget varit detsamma: socialdemokraterna har regerat i minoritet med stöd av vänsterpartiet (tidigare VPK), och under mandatperioden 2002-06 även tillsammans med miljöpartiet.

Man kan därför ställa frågan i vilken utsträckning som socialdemokraternas partiorientering skulle försvagas om företrädarna inte kände sig nödda att företräda en sittande regering. Och skulle

borgerliga riksdagsledamöter möjligen bli mindre individualistiska och mer partibundna i regeringsställning? Dessvärre har vi inte data på riksdagsnivå för att besvara den frågan. Men på den kommunala finns regimer av flera olika slag och möjligheterna till jämförelser här är goda.

Vår första hypotes är därför att ledamöter som tillhör den styrande majoriteten i kommunfullmäktige stöder partiprincipen i högre utsträckning än de som tillhör oppositionen.

Majoritetens storlek

Ytterligare en aspekt som kan studeras på den lokala nivån är betydelsen av den styrande majoritetens storlek. Ledamöter som ingår i den styrande majoriteten som avviker från sitt parti och röstar med oppositionen riskerar att bidra till att den styrande majoriteten faller. Även om det rör sig om ett viktigt politiskt ärende kan man anta att intresset av att bevara det egna blockets regeringsposition väger tyngre än avgörandet av en enskild sakfråga. Det sociala trycket att rösta med partigruppen och att inte avvika i sådana situationer torde också vara betydligt större. Om dessutom den regerande majoriteten vilar på ett svagt parlamentariskt underlag är varje enskild ledamots ställningstagande ännu viktigare. Även inom oppositionen kan partipiskan vina hårdare i situationer när det finns realistiska möjligheter att faktiskt vinna en omröstning och därmed åsamka regeringssidan nederlag.

Vår andra hypotes är därför att stödet för partiprincipen är starkare i de kommuner där marginalen mellan den styrande majoriteten och oppositionen är liten.

Anciennitet

Att bli omvald som parlamentsledamot innebär inte bara att man har fått förnyat förtroende från väljarna, utan också från sitt parti. I nomineringsprocessen inför valrörelser premieras knappast de som varit illojala under den gångna mandatperioden. Det finns därför en utsorteringsmekanism som borde leda till att ledamöter med hög anciennitet är mer partiljala än andra. En annan sida av anciennitetsmyntet är då att de ledamöter som är nya inom politiken kan tänkas känna en större närhet till väljarna än de som arbetat längre politiskt.

Redan i Wallins m fl undersökning (1981) noterades att partiombudsmannarollen var vanligare bland ledamöter som suttit länge i fullmäktige, och man tolkade det som att man med tiden socialiseras in i en politikerroll.

Vår tredje hypotes är därför att stödet för partiprincipen är starkare bland ledamöter som har hög anciennitet, och att stödet för väljarprincipen är starkare bland de ledamöter som har låg anciennitet.

Position

Anciennitet är också av hävd en viktig förklaring till varför somliga förtroendevalda nomineras av sina partier till ledande poster i utskott och nämnder (se Hagevis kapitel). Personer som får ett sådant prestigeuppdrag har som regel en framskjuten ställning i partiet och kan förväntas känna en starkare samhörighet med partiet och dess ledning. I sin roll som parlamentariska ledare har de dessutom en samordnande funktion i förhållande till sina kollegor, vilket också kan antas påverka den partiloyaliteten. (jfr Karlsson & Eriksson kommande) I en studie från 2003 har det noterats att kommunstyrelsens ordförande, det vill säga den lokala nivåns främste politiske ledare, i betydligt högre grad väljer partiprincipen än vad andra lokala politiker (även inom det egna partiet) gör. 77 procent av socialdemokratiska kso, och 70 procent av de moderata valde partiombudsrollen. (Karlsson 2006)

Vår fjärde hypotes är därför att partiprincipen är starkare bland de ledamöter som har en ledande position i utskott eller nämnder.

Personröstning

En faktor som ofta framhålls i den aktuella debatten om förtroendevaldas lojalitet är inslaget av personröstning som sedan 1998 finns i det svenska valsystemet. Det är svårt att tänka sig att partiprincipen stärks hos de ledamöter som fått många personröster. Däremot är det oklart vilken av de två andra principerna som gynnas. Väljarnas mandat kan tolkas på olika sätt. Många personröster kan dels förstås som att väljarna uppskattat den förtroendevaldes personliga egenskaper, och därför givit denne ett personligt mandat att agera som förtroendemän för väljarna och självständigt fatta beslut. Men att bli invald genom personröster kan i vissa situationer också tolkas som ett underlag för ett mandat baserat på väljarprincipen. Opinionsstormen 2008 i FRA-frågan, då liberala väljare kritiserade de riksdagsledamöter som de personröstat på under valet för att svika tidigare deklarerade ställningstaganden i integritetsfrågor bär syn för sägen i detta avseende.

Vår femte hypotes är därför att individ- eller väljarprincipen är starkare bland de ledamöter som blivit personvalda.

Hypoteserna sammanfattas i figur x nedan. Ett plustecken (+) betyder att vi förväntar oss att stödet för principen stärks av den aktuella faktorn. Ett minustecken (-) betyder omvänt att vi förväntar oss att stödet för principen försvagas. Alla hypoteserna berör partiprincipen, medan bara en berör individprincipen. Detta beror på att vi tror att valet av representationsprincip i de undersökta fallen i första hand är ett val mellan partiprincipen och någon annan princip. I de fall där partiprincipen inte väljs är det svårare att spekulera i vilken av de två andra principerna som föredras.

Figur x. Hypoteser

	Partiprincipen	Individprincipen	Väljarprincipen
Regerande majoritet/opposition: <i>majoritet</i>	+		
Majoritetens storlek: <i>jämt parlamentariskt läge</i>	+		
Hierarki: <i>ordförandepost</i>	+		
Anciennitet: <i>nyvald</i>	-		+
Personval: <i>vald på personröster</i>	-	+	+

Test av hypoteserna

Som tidigare har nämnts så är det dessvärre omöjligt att testa de två första, kontextuella, hypoteserna på riksdagsnivån. Den parlamentariska situationen har i princip varit densamma vid alla undersökningstillfällen och det finns därför ingen möjlighet att skilja partieffekter från effekter av att tillhöra en regeringssida eller en knapp majoritet/minoritet. Dessa hypoteser kan därför endast testas på den kommunala nivån. De tre sista hypoteserna som beror personliga egenskaper är däremot möjligt att undersöka på båda nivåerna, om än med något skilda frågor.

I vårt test har vi valt att utgå från de två mest aktuella undersökningarna på nationell och lokal nivå: Riksdagsundersökningen från 2002 och en enkät till fullmäktigeledamöter i 60 kommuner som genomfördes under vintern 2007-2008.

Den beroende variabeln i testet är i utgångsläget politikernas ställningstagande mellan de tre representationsprinciperna, och därmed en variabel på nominalskalenivå med tre skalsteg. För att underlätta analysen har vi omvandlat denna variabel till tre dikotoma variabler: *partiombud*, *individualist* respektive *väljardelegat*, där alla respondenter som ingår i analysen har värdet 1 på en av de tre variablerna och 0 på de två övriga. Hypoteserna om olika situationers och positioners

effekt på sannolikheten för att en folkvald har ett positivt värde på respektive variabel testas därefter på den kommunala nivån med hjälp av multipel logistisk regression.

Tidigare studier har konstaterat att partitillhörighet har stor betydelse för hur de folkvalda ställer sig i representationsfrågan, både på nationell och på lokal nivå. Vi vet också från att kommunstorlek är en mycket viktig förklaringsfaktor för fullmäktigeledamöters inställning i frågan (Karlsson 2007) – partiprincipen är vanligare ju större kommunen är. I vår analys har därför både parti och kommunstorlek (på den lokala nivån) använts som kontrollvariabler. Vi har också valt att inkludera traditionella kontrollvariabler såsom kön, ålder, etnicitet, samhällsklass och utbildningsnivå i analysen. Inga av dessa personegenskaper visade sig ha någon signifikant påverkan på politikernas ställningstagande och dessa aspekter kommer därför att lämnas därhän i den följande analysen.⁸ Vi använde dessutom ytterligare två faktorer som kontrollvariabler i analysen på den kommunala nivån: om kommunen styrdes av ett parti eller flera i koalition, samt om den svarande ledamoten hade partiuppdrag utanför fullmäktige. Inte heller någon av dessa faktorer hade någon signifikant effekt.

Riksdagsundersökningen är en totalundersökning och antalet svarspersoner i varje kategori är så få att materialet inte lämpar sig för en multivariat analys. För riksdagsmaterialet redovisas därför tendenser i ledamöternas svar som går i linje med, eller på tvärs med, hypotesens riktning.

För att undersöka våra hypoteser används fem dikotoma oberoende variabler enligt Figur Y.

Figur y. Positioner och situationer – oberoende variabler

Variabel	Riksdag (2002)	Kommun (2007)
Regerande majoritet/opposition: <i>majoritet</i>		Tillhör parti som ingår i kommunens regeringsida
Majoritetens storlek: <i>jämnt parlamentariskt läge</i>		Regeringssidans andel av väljarnas röster ligger mellan 47 och 53 procent.
Hierarki: <i>ordförandepost</i>	Ordförande i utskott	Ordförande i kommunstyrelse eller nämnd
Anciennitet: <i>nyvald</i>	Nyvald till riksdagen sedan 1998	Nyvald fullmäktigeledamot sedan 2006
Personval: <i>Vald på personröster</i>	?	Fullmäktigeledamoten enligt egen utsago personvald

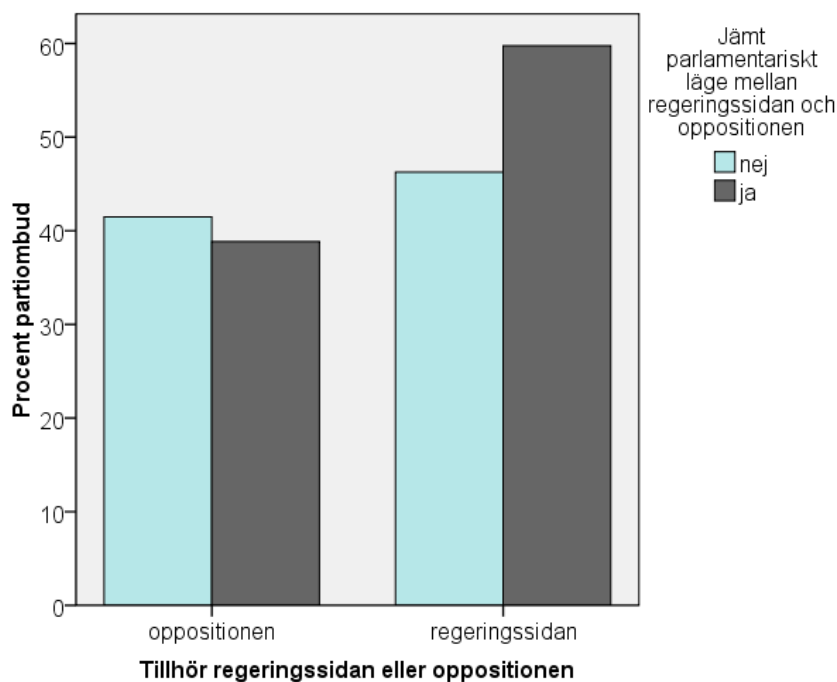
⁸ Undantaget är egenskapen ålder, där de allra äldsta tycktes något mer benägna att välja individprincipen. Politiker som identifierar sig med arbetarklassen är oftare partiombud och mindre ofta individualister, men dessa bivariata effekter försvinner i en multivariat analys med kontroll för bland annat parti.

Den parlamentariska situationen (Hypotes 1-2)

Hypotesen att folkvalda som utgör en del av ett regeringsunderlag i högre grad väljer parti-principen framför övriga principer får stöd i analysen. Bland fullmäktigeledamöter som tillhör en regeringssida är en majoritet, 51 procent, partiombud medan 41 procent av oppositionens ledamöter väljer samma representationsprincip. Effekten är signifikant vid en bivariat analys) och effekten kvarstår i den multivariata analysen med kontroll för bland annat parti.

Där kan vi inte i den multivariata analysen spåra någon effekt på valet av representationsprincip som kan kopplas till att det parlamentariska läget är jämnare i vissa kommuner än i andra. Men, som figur X nedan visar, så tycks det finnas interaktionseffekt som består i att ett jämnt parlamentariskt läge har betydelse om man befinner sig i majoritetsläge, men inte i opposition.

Figur X: Andel fullmäktigeledamöter som är partiombud beroende på regerings-/oppositionsställning respektive parlamentariskt läge

Kommentar: Figuren visa hur många procent partiombud som återfinns bland fullmäktigeledamöterna i undersökningen beroende på om de tillhör ett parti som ingår i den regerande majoriteten eller ej, eller om de verkar i en kommun där valresultatet för de regerande partierna ligger nära (+/- 3 procentenheter) från 50 procent. N=1628.

Position och anciennitet (Hypotes 3-4)

På den lokala nivån är det mycket tydligt att ordföranden i kommunstyrelsen eller i andra nämnder oftare väljer partiprincipen jämfört med fullmäktigeledamöter utan sådana uppdrag. 51 procent bland denna kategori är partiombud, jämfört med 43 procent bland fullmäktigeledamöter utan ordförandeuppdrag. Hypotes 3 får således starkt stöd. Intressant nog kan man också notera att ledamöter i kommunstyrelsen som inte är ordförande däremot oftare är individualister.

På riksdagsnivå återfinner vi inga väljardelegater bland de ledamöter som innehar någon form av ordförandepost i något utskott. De fördelar sig istället jämnt mellan partiprincipen och individprincipen. Andelen partiombud är alltså även på denna nivå högre bland ledamöter med en hög position.

Hypotes 4, det vill säga att hög anciennitet leder till ökad sannolikhet för att partilinjen väljs framför de övriga, får svagt stöd i en bivariat analys på kommunal nivå, men effekten försvinner vid kontroll för andra variabler. Däremot visar det sig att väljardelegater oftare återfinns bland nyvalda ledamöter

I riksdagen finner vi att andelen partiombud är något lägre bland nyvalda ledamöter än bland övriga, medan individualister istället är vanligare. Andelen väljardelegater är däremot densamma i båda grupperna.

Personval (Hypotes 5)

Vårt antagande rörande folkvalda som valts in genom personröster var att dessa i lägre utsträckning skulle ansluta sig till partiprincipen och hellre välja endera individprincipen eller väljarprincipen. Denna hypotes visar sig få inget eller mycket svagt stöd på den lokala nivån. Bland de personvalda fullmäktigeledamöterna finns en svag men signifikant bivariat tendens att i högre grad än andra välja väljarprincipen, men denna effekt försvinner i den multivariata analysen.

PÅ RIKSDAGSNIVÅN: Skall undersökas. Data om personval saknas ännu.

Konklusion

...

Figur X. Resultat

	Partiprincipen		Individprincipen		Väljarprincipen	
	Riksdag	Kommun	Riksdag	Kommun	Riksdag	Kommun
Personvald	?		?		?	(+)
Hierarki: ordförandepost	+	+	+	(-)	-	-
Anciennitet: nyvald	-	(-)	+			+
Majoritet/opposition: majoritet		+				(-)
Majoritetens storlek: jämt						

Kommentar: På kommunnivå indikerar symbolerna statistiskt säkerställda effekter 2007 under kontroll för: individegenskaper, antal partier i koalition, kommunstorlek, övriga partiuppdrag. + = positiv effekt, - = negativ effekt, () = effekten signifikant i bivariat analys, men försvinner vid kontroll för andra variabler i den multivariata analysen. På riksdagsnivån (totalundersökning) anges allmänna tendenser 2002.

C) Idéperspektivet: Demokratisyn och partiideologi

Vi har alltså kunnat konstatera att parlamentarikers val av representationsprincip delvis, åtminstone i historisk tid, kan relateras till vilken samhällsnivå man är verksam på. Och det finns en rationell komponent i den folkvaldes ställningstagande där i första hand partiprincipen blir vanligare i vissa situationer och positioner. I detta tredje och sista analytiska avsnitt skall vi närmare studera den idémässiga grunden till representationsprinciperna.

Tidigare forskning framhåller partitillhörighet som den viktigaste förklaringen till varför olika ledamöter stöttar olika representationsprinciper (Wallin m fl 1981, Holmberg & Esaiasson 1988, Esaiasson & Holmberg 1996, Brothén & Gilljam 2006 – jämför Kjær 2000:297). En vanlig förklaring till partiskillnader i stödet för representationsprinciper är av historisk och ideologisk natur. Sören Holmberg pekar i boken *Riksdagen representerar svenska folket* (1974:215) på traditionen av kollektivism inom socialismen. Ledstjärnan har för socialdemokratiska och kommunistiska partier varit partisolidaritet, till skillnad från de borgerliga partierna som influerats av den liberala, individuella representationstraditionen. Också Wallin m fl (1981:325) menar att partiernas historiska ursprung har varit avgörande. Basen i arbetarrörelsen har gjort att socialistiska partier i högre grad än borgerliga accepterat att den utomparlamentariska partiorganisationen haft inflytande över representanterna.

Styrningen över ledamöterna tar sig i olika hög grad konkreta uttryck bland partierna. I en studie av vilka regler som styrde 701 fullmäktigegruppers arbete konstaterades att de socialistiska partierna var betydligt strängare i kontrollen av ledamöterna än de borgerliga partierna. Bland socialdemokraterna var individuellt agerande bara tillåtet på vissa villkor (vanligen krävs anmälning hos partigruppen, men i vissa fall också att en majoritet godkänner avvikelsen) i 82 procent av de undersökta fullmäktigegrupperna – 14 procent tillät det inte överhuvudtaget (Wallin m fl 1981:348). Även i den nutida riksdagen finns det i vissa fall kodifierade regler för hur de enskilda ledamöterna får agera. Lars Davidsson skriver i boken *I linje med partiet* (2004:231) att stadgarna för fyra av partiernas riksdagsgrupper – socialdemokraternas, moderaternas, vänsterpartiets och kristdemokraternas – innehåller en så kallad anmälningsplikt. En ledamot som planerar att rösta emot partilinjens måste anmäla detta hos gruppledaren. I Tabell X nedan kan vi se hur representationsprinciperna har fördelat sig inom de olika partierna genom åren, och för första gången kan vi nu jämföra resultaten på lokal och nationell nivå.

Tabell X. Representationsprinciper efter partitillhörighet 1968-2007, kommunal och nationell nivå

	v						s						mp						c						fp					
Kommun, år	68	79	93	00	06	07	68	79	93	00	06	07	68	79	93	00	06	07	68	79	93	00	06	07	68	79	93	00	06	07
Partiprincipen	21	35	19	28	24	39	34	36	47	63	65	65	-	-	20	10	20	20	18	15	23	37	25	23	14	23	29	26	34	32
Individprincipen	37	20	42	58	57	48	49	28	22	25	27	26	-	-	52	74	60	60	58	44	39	46	66	62	70	50	50	62	59	59
Väljarprincipen	42	45	39	14	19	13	17	36	31	12	8	9	-	-	28	16	20	20	24	41	38	17	9	15	16	27	21	12	7	9
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-	-	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal personer	52	20	36	105	88	93	490	310	366	438	458	631	-	-	25	62	51	65	154	153	127	153	190	208	192	77	89	101	166	118

Riksdag, år	69	85	88	98	02	69	85	88	98	02	69	85	88	98	02	69	85	88	98	02	69	85	88	98	02
Partiprincipen	-	62	54	35	35	36	52	55	73	73	-	-	21	-	20	9	31	35	21	14	10	33	21	20	3
Individprincipen	-	23	23	46	52	60	31	31	22	19	-	-	58	-	60	85	47	46	43	79	76	57	61	63	92
Väljarprincipen	-	15	23	19	13	4	17	14	5	8	-	-	21	-	20	6	22	19	36	7	14	10	18	19	5
Summa procent	-	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-	-	100	-	100	100	100	100	100	100	100	100	100	102	100
Antal personer:	(3)	13	13	26	23	95	117	106	81	101	-	-	14	(4)	10	32	32	26	14	14	29	39	28	12	40

	m						kd						Lokala partier						Totalt					
Kommun, år	68	79	93	00	06	07	68	79	93	00	06	07	68	79	93	00	06	07	68	79	93	00	06	07
Partiprincipen	17	24	31	35	37	46	0	25	23	31	29	39	15	6	19	42	32	30	24	27	35	42	42	47
Individprincipen	69	42	34	50	52	38	79	56	44	52	53	44	70	44	27	29	45	36	57	37	32	43	47	39
Väljarprincipen	14	34	35	15	11	16	21	19	33	17	18	17	15	50	54	29	23	34	19	36	33	15	11	14
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal personer	146	106	191	235	212	345	14	16	52	122	117	77	40	18	26	38	53	91	1088	700	912	1254	1335	1628

Riksdag, år	69	85	88	98	02	69	85	88	98	02	69	85	88	98	02
Partiprincipen	5	50	50	21	10	-	-	-	46	22	-	-	-	-	-
Individprincipen	95	48	43	69	76	-	-	-	47	71	-	-	-	-	-
Väljarprincipen	0	2	7	10	14	-	-	-	7	7	-	-	-	-	-
Summa procent	100	100	100	100	100	-	-	-	100	100	-	-	-	-	-
Antal personer	19	52	42	37	42	-	-	-	29	27	-	-	-	-	-

Kommentar: Resultaten visar procentandelen av de svarande parlamentarikerna som stöder respektive representationsprincip. Resultaten bygger i riksdagen (förutom undersökningen 1998) och i kommunerna fram till och med undersökningen 1993 på de ledamöter som besvarade minst två lojalitetskonfliktsfrågor, där så var tillräckligt för att avgöra ledamotens vägledande representationsprincip. Intransitiva svarsmönster ingår inte i procentbasen. Resultaten är hämtade från riksdagsundersökningarna 1969, 1985, 1988, 1998 och 2002. För kommunerna är resultaten hämtade från kommunforskningsgruppens fullmäktigeenkät 1968, kommunaldemokratiska forskningsgruppens fullmäktigeenkät 1979, fullmäktigeenkäten Demokrati i förändring 1993, Västra Götalandsenkäterna 2000 och 2006 samt enkäten Europas Fullmäktigeledamöter 2007.

Tabell X: Logistisk regressionsanalys av val av representationsprincip	PARTIOMBUD						FÖRTROENDEMAN						VÄLJARDELEGAT						
	MODELL 1			MODELL 2			MODELL 1			MODELL 2			MODELL 1			MODELL 2			
	B	Sig.	Exp(B)	B	Sig.	Exp(B)	B	Sig.	Exp(B)	B	Sig.	Exp(B)	B	Sig.	Exp(B)	B	Sig.	Exp(B)	
Ålder 31-40	0,08	0,777	1,09	-0,09	0,783	0,91	-0,20	0,489	0,82	-0,23	0,476	0,79	0,26	0,554	1,29	0,60	0,204	1,83	
Ålder 41-50	0,26	0,349	1,29	0,20	0,538	1,22	-0,39	0,153	0,68	-0,43	0,162	0,65	0,28	0,497	1,32	0,49	0,292	1,63	
Ålder 51-60	0,32	0,229	1,37	0,28	0,380	1,32	-0,24	0,355	0,79	-0,31	0,303	0,73	-0,19	0,637	0,83	0,06	0,893	1,06	
Ålder 60+ (REF: 18-30 år)	0,38	0,151	1,46	0,38	0,243	1,46	-0,58	0,023	0,56	-0,74	0,016	0,48	0,40	0,307	1,49	0,72	0,117	2,05	
<i>Nagelkerke R Square</i>		<i>0,004</i>						<i>0,010</i>						<i>0,013</i>					
Kön: Kvinna	0,09	0,417	1,09	0,09	0,482	1,09	-0,12	0,275	0,89	-0,14	0,252	0,87	0,06	0,705	1,06	0,10	0,572	1,10	
Etnicitet: Utlandsfödd	-0,17	0,438	0,84	-0,11	0,669	0,90	0,06	0,805	1,06	-0,03	0,917	0,97	0,24	0,434	1,27	0,22	0,510	1,25	
Klass: Identifikation arbetarklass	0,48	0,000	1,62	0,15	0,324	1,17	-0,38	0,001	0,68	-0,12	0,431	0,89	-0,26	0,134	0,77	-0,07	0,734	0,93	
<i>Nagelkerke R Square</i>		<i>0,017</i>						<i>0,011</i>						<i>0,004</i>					
Utbildning: grundskola	-0,08	0,625	0,92	-0,27	0,213	0,77	0,14	0,409	1,15	0,19	0,368	1,21	-0,11	0,646	0,89	0,13	0,666	1,14	
Utbildning: universitet (REF: gymnasium)	-0,34	0,001	0,71	-0,27	0,040	0,76	0,28	0,010	1,32	0,20	0,129	1,22	0,15	0,329	1,16	0,09	0,612	1,10	
<i>Nagelkerke R Square</i>		<i>0,009</i>						<i>0,006</i>						<i>0,002</i>					
Personvald (egen utsago)	-0,28	0,059	0,76	-0,09	0,625	0,92	0,06	0,674	1,06	-0,01	0,952	0,99	0,40	0,034	1,50	0,22	0,336	1,24	
<i>Nagelkerke R Square</i>		<i>0,003</i>						<i>0,000</i>						<i>0,005</i>					
Partiuppdrag, lokat, regionalt, nationellt	0,08	0,492	1,08	0,12	0,406	1,13	-0,06	0,629	0,95	-0,13	0,357	0,88	-0,05	0,757	0,95	0,03	0,862	1,03	
<i>Nagelkerke R Square</i>		<i>0,000</i>						<i>0,000</i>						<i>0,000</i>					
Hierarki: KS-ledamot	-0,88	0,000	0,42	-0,65	0,001	0,52	0,63	0,010	1,89	0,58	0,002	1,78	0,63	0,010	1,89	0,31	0,295	1,37	
Hierarki: KSO, nämndordförande (REF: "menig" KF-ledamot)	0,88	0,000	2,41	0,85	0,000	2,34	-0,74	0,001	0,48	-0,65	0,000	0,52	-0,74	0,001	0,48	-0,54	0,056	0,58	
<i>Nagelkerke R Square</i>		<i>0,038</i>						<i>0,013</i>						<i>0,013</i>					
Anciennitet: Första mandatperioden	-0,32	0,007	0,72	-0,13	0,402	0,88	0,00	0,979	1,00	-0,15	0,326	0,86	0,60	0,000	1,83	0,48	0,015	1,62	
<i>Nagelkerke R Square</i>		<i>0,006</i>						<i>0,000</i>						<i>0,016</i>					
Block: Regeringssidan	0,46	0,000	1,58	0,35	0,010	1,41	-0,18	0,077	0,84	-0,10	0,443	0,90	-0,59	0,000	0,56	-0,48	0,010	0,62	
<i>Nagelkerke R Square</i>		<i>0,016</i>						<i>0,003</i>						<i>0,018</i>					
Regim: Enpartistyre	-0,04	0,755	0,96	0,00	0,979	1,00	0,07	0,622	1,07	-0,14	0,429	0,87	-0,05	0,805	0,95	0,18	0,445	1,20	
<i>Nagelkerke R Square</i>		<i>0,000</i>						<i>0,000</i>						<i>0,000</i>					
Majoritet: Liten (47-53 procent)	0,26	0,072	1,30	0,11	0,526	1,12	-0,22	0,129	0,80	-0,16	0,351	0,85	-0,10	0,634	0,90	0,14	0,593	1,15	
Majoritet: Överstor: >53 (REF: klar minoritet)	0,04	0,781	1,04	-0,06	0,751	0,94	-0,16	0,264	0,85	-0,14	0,445	0,87	0,24	0,251	1,27	0,41	0,108	1,51	
<i>Nagelkerke R Square</i>		<i>0,004</i>						<i>0,002</i>						<i>0,005</i>					
Parti: centerpartist	-0,37	0,193	0,69	-0,79	0,023	0,45	1,05	0,000	2,87	1,19	0,000	3,29	-1,04	0,000	0,35	-0,68	0,061	0,51	
Parti: folkpartist	0,12	0,695	1,13	-0,40	0,280	0,67	0,91	0,002	2,47	1,06	0,002	2,87	-1,61	0,000	0,20	-0,92	0,041	0,40	
Parti: kristdemokrat	0,41	0,206	1,51	0,02	0,967	1,02	0,33	0,299	1,39	0,46	0,213	1,58	-0,93	0,013	0,39	-0,50	0,263	0,61	
Parti: moderat	0,72	0,005	2,05	0,41	0,194	1,50	0,06	0,804	1,06	0,13	0,651	1,14	-1,00	0,000	0,37	-0,57	0,093	0,57	
Parti: miljöpartist	-0,52	0,175	0,59	-0,52	0,232	0,59	0,97	0,004	2,64	0,78	0,041	2,19	-0,73	0,057	0,48	-0,42	0,349	0,66	
Parti: socialdemokrat	1,49	0,000	4,46	1,14	0,000	3,12	-0,51	0,032	0,60	-0,40	0,165	0,67	-1,63	0,000	0,20	-1,12	0,001	0,33	
Parti: vänsterpartist (REF: Övriga)	0,40	0,197	1,50	0,22	0,551	1,25	0,50	0,097	1,65	0,50	0,162	1,64	-1,25	0,001	0,29	-0,95	0,037	0,39	
<i>Nagelkerke R Square</i>		<i>0,144</i>						<i>0,104</i>						<i>0,047</i>					
Befolkning 10-20	0,00	0,991	1,00	0,02	0,911	1,02	-0,08	0,592	0,92	0,00	0,994	1,00	0,14	0,469	1,15	-0,01	0,951	0,99	
Befolkning 20-40	0,51	0,000	1,66	0,70	0,000	2,02	-0,36	0,014	0,70	-0,44	0,012	0,64	-0,33	0,108	0,72	-0,44	0,066	0,64	
Befolkning 40-80	0,85	0,000	2,33	0,83	0,001	2,30	-0,73	0,001	0,48	-0,61	0,013	0,55	-0,35	0,230	0,70	-0,39	0,232	0,68	
Befolkning 80- (REF: 0-10)	0,40	0,024	1,49	0,66	0,003	1,93	-0,13	0,443	0,87	-0,19	0,369	0,82	-0,60	0,029	0,55	-0,94	0,006	0,39	
<i>Nagelkerke R Square</i>		<i>0,027</i>						<i>0,014</i>						<i>0,014</i>					
Constant				-1,73	0,001	0,18				0,66	0,172	1,943				-1,49	0,024	0,226	
<i>Nagelkerke R Square</i>					<i>0,22</i>						<i>0,15</i>						<i>0,11</i>		

Källa: Europas fullmäktigeledamöter – alla fullmäktigeledamöter i 60 kommun 2007-2008. Modell 1 avser bivariata analyser eller analyser med grupper av (dummy-) variabler. Modell 2 avser en multivariat analys där alla variabler ingår N=1354.

Socialdemokraterna står i Tabell X tydligt ut i förhållande till andra partier genom sitt starka stöd för partiprincipen. Partiets riksdagsledamöter har vid alla undersökningstillfällen utom 1969 satt partiprincipen först, följt av individprincipen och därefter väljarprincipen. Andelen ledamöter som anser att partilinjen bör vara vägledande i omröstningar uppgår sedan 1998 i riksdagen till knappt tre fjärdedelar, vilket inte överträffas av något annat parti på varken kommun- eller riksnivå vid något undersökningstillfälle.

Likheten mellan de socialdemokratiska ledamöterna i riksdagen och i kommunfullmäktige är slående. Den enda nämnvärda skillnaden består i att väljarprincipen 1979 och 1993 var betydligt starkare i kommunerna än i riksdagen under samma tidsperiod. Vid övriga tillfällen har rangordningen mellan principen varit densamma på båda nivåer.

Nära mitten av det ideologiska spektrumet finner vi fyra partier med gemensamma kännetecken i fråga om representationsprinciperna. Centerpartiet, miljöpartiet, folkpartiet och kristdemokraterna delar en individualistisk representationsuppfattning, där individprincipen alltid lockat flest ledamöter. Återstående ledamöter stöder i något större utsträckning partiprincipen än väljarprincipen. De fyra partierna kännetecknas också av samsyn mellan ledamöter av kommunfullmäktige och riksdag.

Vänsterpartiet och moderaterna är däremot svårare att kategorisera. Olika representationsprinciper har dominerat vid olika tidpunkter, och skiljer sig också åt mellan nivåerna. Vänsterpartiet har i riksdagen gått från att stödja partiprincipen till att i de två senaste undersökningarna föredra individprincipen. I kommunerna har vänsterpartistiska ledamöter däremot gått från att i början av perioden uttrycka ett mycket starkt stöd för väljarprincipen till att likna riksdagsledamöterna.

Nästan alla moderata riksdagsledamöter stödde 1969 individprincipen, men stödet mer än halverades under 1980-talet, då partiprincipen istället styrktes. Åren 1998 och 2002 tappade partiprincipen igen på individprincipens bekostnad. I kommunerna har moderata fullmäktigeledamöter istället blivit allt mer välvilligt inställda till partiprincipen, som 2002 var den princip som hade starkast stöd. I kontrast mot vänsterpartiet verkar det alltså som att skillnaderna mellan nivåerna inom moderaterna ökar.

Under kategorin ”lokala partier” i kommunundersökningarna återfinns så vitt skilda partier som ”Kommunalt intresserade” (Ramsjö år 1968), ”Fram för kommunen” (Grästorps år 1979) och på senare år Sverigedemokraterna. Vilka partier som ingår i undersökningarna varierar från år till år och det är därför tveksamt om man kan förvänta sig något genomgående mönster för denna kategori. Det kan dock noteras att väljarprincipen vid alla undersökningstillfällen får starkt stöd bland de lokala partierna. Principen får 1979 och 1993 stöd av 50 respektive 54 procent av de svarande, vilket är högre än för något annat parti vid något tillfälle. Även i undersökningarna under 2000-talet, när stödet för väljarprincipen går ner bland övriga partier, står den stark bland de lokala partierna.

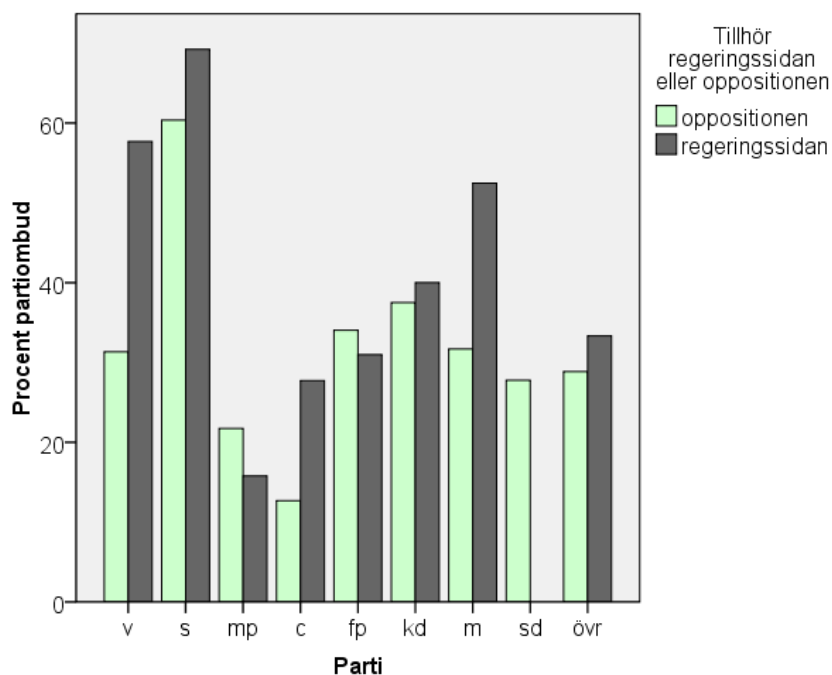
Idégrunden i partisambanden

Det är mycket möjligt att den kollektivistiska ådran i den socialdemokratiska ideologin bidrar till att partiföreträdarna väljer partiprincipen i högre grad än andra, men de förhållandevis låga andelen partiombud i vänsterpartiet, och den tidvis höga andelen i moderaterna, talar emot antagandet att det är den allmänna graden av kollektivism/individualism som förklarar alla partiskillnader.

I det föregående avsnittet (B) där rationella perspektiv på representationsprincipen behandlades kunde vi konstatera att folkvalda i majoritetsställning och ledande positioner oftare är partiombud. Det betyder att det finns ett samband mellan partitillhörighet och val av representationsprincip som inte beror på partiet i sig. Vissa partier förekommer nämligen oftare än andra i majoritetsställning, och deras ledamöter har därför större chans att få ordförandeuppdrag. I riksdagen har socialdemokraterna suttit i regeringsställning vid varje tillfälle som riksdagsundersökningen har ställt frågan om representationsprincip, och det visar sig varje gång att socialdemokraterna är de främsta förespråkarna av partiprincipen. Det har därför varit omöjligt att endast via riksdagsenkäten dra slutsatser om socialdemokrater oftare är partiombud därför att de har en ideologi och partikultur som påverkar dem, eller om förhållandet beror på deras regeringsposition.

På den kommunala nivån är det däremot möjligt att göra analyser där vi håller isär partitillhörighet och regerings-/oppositionsposition. Som framgår av figur X nedan så finns det betydande skillnader mellan partierna som inte beror på om man befinner sig i regeringsställning eller ej.

Figur X: Andel partiombud bland fullmäktigeledamöter 2007 beroende på parti och om man befinner sig i regeringsställning

I de flesta partier, miljöpartiet och folkpartiet undantagna, är man mer benägen att välja partiprincipen om man ingår i en regeringskoalition. Effekten kan också noteras bland socialdemokrater, men vi noterar att socialdemokrater i oppositionsställning i högre grad är partiombud än medlemmar av regerande majoriteter i något av de andra partierna. Skillnaderna är störst inom vänsterpartiet och moderaterna, vilket är intressant eftersom det är just dessa partier som bland sina företrädare uppvisat de största fluktuationerna i representationsprincipfrågan. Partierna är i de flesta valda församlingar flankpartier på vänster-/högerskalan och i många kommuner är de förpassade till evig opposition, medan de i andra är eller har varit en viktig del av majoritetssidans parlamentariska underlag.

En ytterligare förklaring till att flankpartierna i regeringsställning sluter upp i så hög grad kring partiprincipen är att det alltid är dessa partier som missgynnas av en bred samförståndspolitik över blockgränserna. Partierna i mitten, inte minst centern och folkpartiet, kan däremot unna sig att vara mindre strikta partidemokrater. Blocköverskridande samförståndslösningar tenderar att resultera i mittenpolitik i alla fall.

Om företrädare för samma parti hade skilt sig åt i valet av representationsprincip på olika samhällsnivåer hade man kunnat dra slutsatsen att de partiskillnader som kunde iakttas på

respektive samhällsnivå inte i första hand hade berott på partiets ideologi och kultur. Men som redan har framgått så uppvisar ledamöterna i de flesta partier samma mönster i val av representationsprincip på lokal och nationell nivå. Det finns större skillnader mellan partierna på de två nivåerna än mellan nivåerna inom respektive parti. Undantaget är moderaterna, där olikheterna mellan kommunfullmäktige- och riksdagsledamöterna ökat under undersökningsperioden.

Det finns således anledning att tro att de faktiska partiskillnader som uppmäts under åren kan kopplas till idégrundade skillnader partierna emellan, även om dessa skiljelinjer inte nödvändigtvis går mellan kollektivistiska och individualistiska ideologier, utan minst lika mycket mellan olika syner på partiets roll i den representativa demokratin, där sannolikt det egna partiets erfarenheter av att vara ett stats- (eller kommun-) bärande parti spelar viss roll.

Representationsprinciper och andra demokratiprinciper

Om inställningarna till representationsprinciperna endast hade varit strategiska hade det inte funnits några kopplingar till parlamentariskernas åsikter i andra demokratiska frågor. Och det gör det naturligtvis, vilket bland annat framgår i Tabell X nedan, där det framgår hur representationsprinciper hänger samman med åsikter om fullmäktiges och medborgarnas roll i den demokratiska beslutsprocessen.

Tabell 1: Samband mellan inställning till representationsprincip och andra demokratiideal

<i>Det finns olika åsikter om hur den kommunala demokratin borde fungera. Ange hur viktiga för den kommunala demokratin du anser att följande krav är:</i>	Procent "viktigt"	Individ- ualister	Parti- ombud	Väljar- delegater
Politiska representanter borde fatta de beslut som de själva anser är riktiga, oberoende av lokalbefolkningens åsikter för tillfället.	37		+	-
Kommunalvalsresultatet borde vara det mest avgörande för att bestämma kommunens politik	87	-)	+	-
Medborgarna borde inte få några ytterligare möjligheter att påverka kommunens beslut vid sidan av kommunalvalen.	12	(-)	+	
Fullmäktiges beslut borde avspegla befolkningsmajoritetens åsikter.	81	(-*)		+
Invånarna borde ha möjlighet att få föra fram sina åsikter innan de valda representanterna fattar viktiga kommunala beslut.	84		(-)	+
Invånarna borde delta aktivt och direkt i fattandet av viktiga kommunala beslut.	50		(-)	+
Politikerna borde sträva efter att åstadkomma samförstånd och värdegemenskap bland medborgarna i kommunen.	82			+

Kommentar: Källa för analysen är enkäten *Europas fullmäktigeledamöter* (se tabell X). N=1570-1587. Frågan överst i tabellen kunde för varje alternativ uppgift besvaras på en femgradig skala från 0="Helt oviktigt" till 4="Mycket viktigt". Tabellens första kolumn anger hur många procent av ledamöterna i fullmäktige som instämde i att de angivna principerna var mycket, eller ganska viktiga I kolumn 2-4 anges det finns en positiv + eller negativ - effekt av att en ledamot är anhängare av en viss representationsprincip (B vid bivariat regression, p=.01, * indikerar p=.05).

Om symbolen är satt inom parentes () betyder det att denna effekt försvinner i en multivariat analys där variablerna som användes i föregående avsnitt (se tabell X) används som kontrollvariabler. Ett parentestecken) anger att effekten efter kontroll är fortsatt signifikant, men nu på $p=.05$ -nivån.

Partiombud har en större tilltro valet som demokratiskt instrument och de är mer skeptiska till att låta medborgare delta i den politiska beslutsprocessen. Väljardelegaterna har motsatt åsikter över hela linjen, och uppvisar en större förståelse för deltagardemokratiska aktiviteter.

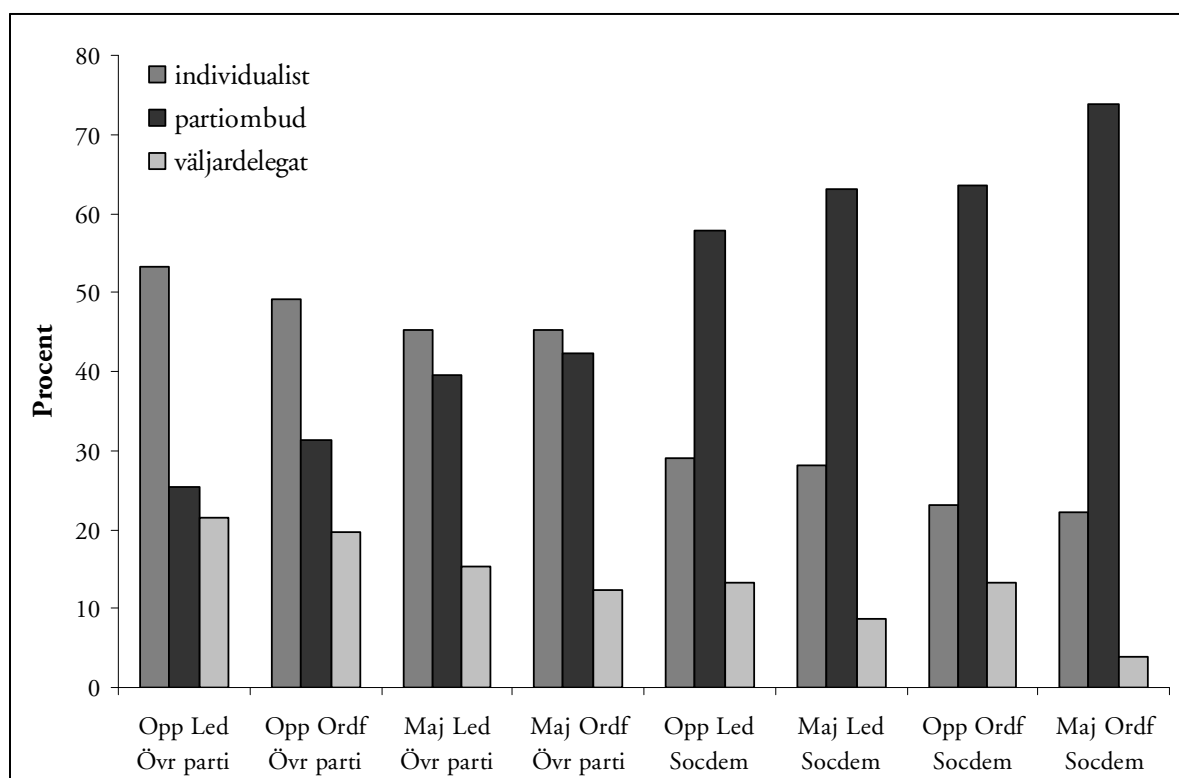
Avslutande reflektioner

Efter att ha vridit och vänt på representationsprinciperna ur strukturella, rationella och idégrundade perspektiv är det nu dags att summera resultaten och reflektera kring vad de betyder. På vissa punkter har vi bekräftat resultat från tidigare forskning, på andra har vi funnit nya rön. Mycket översiktligt kan man sammanfatta våra resultat i tre punkter:

- Det finns inte längre skilda syner på representationsprinciper på nationell och lokal nivå. Tidigare skillnader har upphört genom att kommunalt folkvalda närmast sig mönstret i riksdagen. Vi tolkar det som en effekt av partipolitiserings av kommunpolitiken, i synnerhet i större kommuner.
- Folkvalda tillhör en regerande majoritet, eller som har en ledande position, väljer oftare än andra partiprincipen. En del av de partiskiljande effekter som har iakttagits av tidigare forskare kan hänföras till detta faktum. Vi tolkar detta som belägg för att strategiska överväganden ingår i valet av representationsprincip.
- Det finns tydliga partiskillnader i representationsprincipfrågan, och mönstren har varit förhållandevis stabila över åren och mellan olika samhällsnivåer. Vi tolkar skillnaderna i mindre grad som ett utslag av partiernas kollektivistiska eller individualistiska ideologier utan mer som ett resultat av den demokratisyn och partikultur som utvecklats inom partierna, där partiernas varierande erfarenheter av regeringsställning spelar in.

Dessa tre huvudresultat illustreras väl i Figur X nedan, där data är hämtade från den mest aktuella enkätstudien på kommunal nivå.

Figur X: Resultat i sammanfattning, representationsprinciper i fullmäktige 2007-2008 beroende på parti, position och majoritets/oppositionsställning

Kommentar: Källa är kommunenkäten från 2007-08 (se ovan). N = 1628. Fullmäktigeledamöterna är uppdelade i åtta kategorier beroende på om de till hör oppositionen (Opp) eller den regerade majoriteten (Maj), om de är ordförande i KS eller en annan nämnd (Ordf) eller är ledamot fullmäktige utan ordförandeuppdrag (Led), samt huruvida de är socialdemokrater (Socdem) eller tillhör ett annat parti (Övr parti). Kategorierna är någorlunda jämnstora, den minsta är *socialdemokratiska ordförande i opposition* (två från höger, N= 121) medan kategorin *majoritetsföreträdare med ordförandeuppdrag, ej socialdemokrat*, är den största (två från vänster, N=301).

Figurens tydliga mönster får dock inte förleda oss att tro att representationsprincipsfrågan är enkel. Tvärtom belyser de bilder som tonar fram i kapitlets analyser frågans mångfacetterade karaktär. Representationsproblematiken är så mycket mer komplicerad än vad den idealtypiska trikotomin ger sken av. Att vara bunden av ett mandat kan till exempel tolkas både som att man får sitt mandat på valdagen, eller som att man anteciperar väljarnas åsikter vid nästa valdag – åsikter som man dessutom kan påverka genom opinionsbildning under mandatperiodens gång.⁹

Kanske ligger även en del av frågans komplexa art i svårigheten att överföra principernas innebörd från amerikanska till svenska förhållanden. På ett teoretiskt plan är de renodlade individualisterna och väljardelegaterna varandras motsatser. Individualisterna (*trustees*) antas tolka

⁹ Jfr Jane Mansbridge (2003) om *promissory* och *anticipatory representation*.

sitt mandat på ett öppet sätt, där det egna omdömet får råda i väntan på väljarnas ansvarsutkrävande i kommande val. Väljardelegaterna (*delegates*) däremot antas däremot utöva sitt uppdrag inom ett bundet mandat, där väljarnas uppfattning på valdagen, eller så som den kommunicerats under mellanvalsperioden, styr det egna agerandet. Wahlkes m fl (1962) *politico*-roll utgjorde en nyanserad mellanposition mellan de båda ytterpunkterna.

Det svenska valsystemet och flerpartisystemet innebär komplikationer för att rakt över tillämpa Wahlkes m fl terminologi. En folkvald i ett system med enmansvalkretsar kan alltid hävda att man personligen fått sitt mandat av en majoritet i sin valkrets, eller åtminstone ett stöd som överstiger övriga kandidaters. Att vara väljardelegat innebär därmed något annat i USA än det gör i Sverige. Vilka väljare är det som en väljardelegat som blivit invald på en partilista från ett litet svenskt parti kan anses bunden av, alla väljarna i valkretsen eller endast partiets väljare?

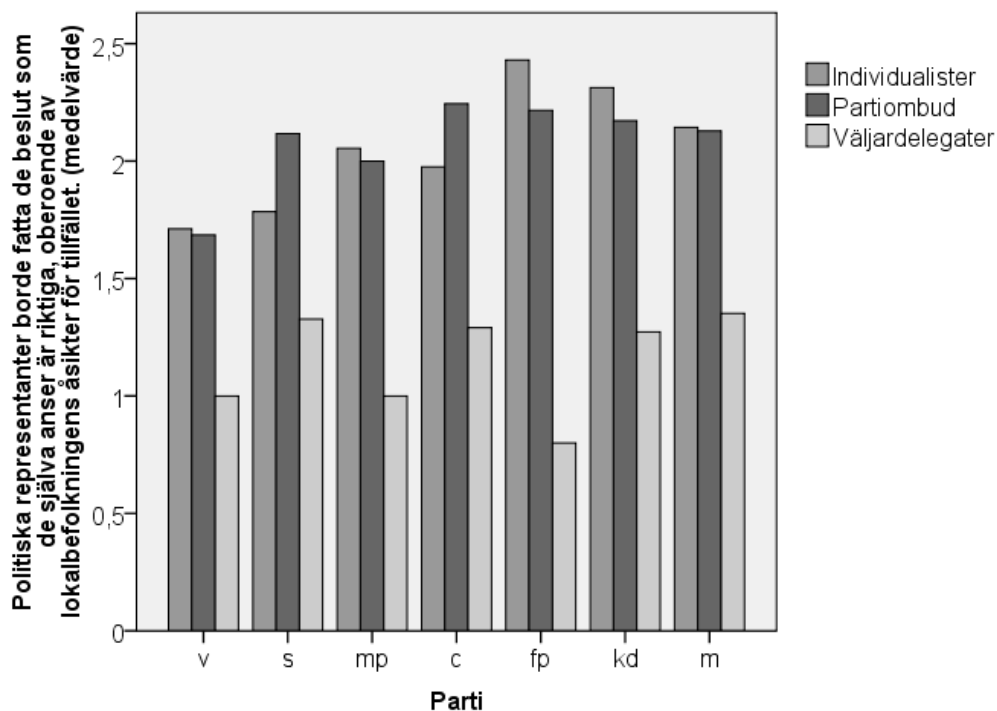
Partiernas starka ställning i det svenska systemet föranledde forskarna redan på 1960-talet att föra in partiombudsmannarollen vid sidan av individualisten och väljardelegaten. Som Bäck (2000:59) framhåller är partiprincipen en kombination av det två övriga rollerna i så måtto att mandatet här är bundet, men det är inte bundet av väljarna utan av partiet. Man skulle därmed kunna förledas att tro att partiombudet är en europeiserad variant av den amerikanska *politico*, dvs en nyanserad position mellan ytterligheterna *trustee* och *delegate*.

Vad våra resultat visar emellertid att det i fråga efter fråga är partiombud och väljardelegater som är varandras motpoler, medan individualisterna finns någonstans mittemellan. Detta mönster framträder både i relation till attitydfrågor om demokrati och i analyser av parlamentariskernas positioner. I vissa fall är det uppenbart att valet står mellan att ansluta sig till partiprincipen eller någon av de andra två, i några fall är det väljardelegaterna som står ut och partiombud och individualister som har likartade positioner. Med ett undantag (antal medborgarkontakter bland fullmäktigeledamöter) avviker individualister aldrig på ett sätt som placerar partiombuden i en ”mittenposition”.

Det finns inget i teorin om representationsprinciper som säger att en väljardelegat skulle vara mer skeptisk till valdemokratin och mer positiv till deltagardemokrati än partiombud och individualister, men så verkar enligt Tabell X ovan vara fallet – i alla fall på kommunal nivå. Man skulle kunna tolka det som att väljarprincipen idémässigt mer handlar om synen på väljarnas roll mellan valen än om att det egna mandatet skulle vara bundet vid väljaropinionen på valdagen.

Det visar sig också att det i första hand är partiombud som står för hållningen att ”politiska representanter borde fatta de beslut som de själva anser är riktiga, oberoende av lokalbefolkningens åsikter för tillfället”, och inte individualisterna vilket man annars skulle kunna förledas att tro. I så måtto är partiombuden tydligaste trustee-representanterna. Å andra sidan har individualisterna – i alla partier, ungefär samma inställning till denna elitistiska, alternativt antecipatorisk-demokratiska – hållning (Figure x ovan). Det är väljardelegaterna som tydligt tar avstånd från idén, i lika hög grad i alla partier. Förhållandena illustreras i figur X nedan.

Figur X: Inställning till frågan om politiska beslut oberoende av lokalbefolkningens tillfälliga åsikter beroende på parti och representationsprincip

Kommentar: Frågan som citeras på y-axeln kunde besvaras på en svarsskala från 0=”Helt oviktigt” till 4=”Mycket viktigt”. Staplarna representerar medelvärden för grupper av fullmäktigeledamöter 2007-2008 beroende på parti och val av representationsprincip i de sju största partierna. N=1483.

Ett tentativt slutomdöme om vad som kännetecknar svenska parlamentariker som bekänner sig till olika representationsprinciper skisseras i Figur X nedan. Karaktäriseringen drar resultaten till sin spets, i de flesta fall är resultaten inte så entydiga.

Partiombud	Etablissemangspolitiker, företrädare för stora partier – i synnerhet s - med erfarenhet av regeringsställning – positiv till parti- och valdemokrati och tar avstånd från deltagardemokrati. Förekommer oftare i majoritetskonstellationer och i flankpartier som motsätter sig samförståndspolitik.
Väljardelegat	Antietablissemang, företrädare för mindre och lokala partier, kritisk till valdemokrati, öppen för deltagardemokrati och lyhörd för existerande medborgaropinioner. Vill kanalisera politisk dialog mellan medborgare och fullmäktige.
Individualist	Medelposition. Mindre deltagardemokratiskt lagd än väljardelegater och nära partiombud i frågan om anticipatorisk demokrati, men också mindre positiv till partidemokrati. Vanligast bland mittenpartier.

Referenser

- Brothén, Martin & Mikael Gilljam (2006) "Mellanvalsdemokrati" i Hanna Bäck och Mikael Gilljam (red): Valets mekanismer. Lund: Liber.
- Bäck, Hanna (2003) *Explaining Coalitions. Evidence and Lessons From Studying Coalition Formation in Swedish Local Government* (avhandling), Uppsala universitet
- Bäck, Henry (2000) *Kommunpolitiker i den stora nyordningens tid*. Lund:Liber.
- Bäck, Henry (2003) *Av de många ett. Västra Götalandsregionens politiker. Partipolitiska och territoriella skillnader*. Göteborg: Förvaltningshögskolan.
- Bäck, Henry (2006) *Komparativ kommunal konstitutionspolitik*, Sveriges kommuner och landsting
- Davidsson, Leif (2004) *I linje med partiet. Maktspel och lojalitet i den svenska riksdagen* (avhandling), Stockholm: SNS.
- Eulau, Heinz m fl (1959) 'The Role of the Representative: Some Empirical Observations on the Theory of Edmund Burke', *American Political Science Review*, Vol.53, No.3 (Sept.).
- Esaiasson, Peter & Sören Holmberg (1996) *Representation from above: members of Parliament and representative democracy in Sweden*, Aldershot: Dartmouth
- Holmberg, Sören (1974) *Riksdagen representerar svenska folket* (avhandling), Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören & Peter Esaiasson (1988) *De folkvalda: en bok om riksdagsledamöterna och den representativa demokratin i Sverige*, Stockholm: Bonniers
- Johansson, Folke (2007) "Demokratin i små och stora kommuner – ett medborgarperspektiv" i Folke Johansson m fl *Kommunstorlek och demokrati*, Sveriges kommuner och landsting.
- Karlsson, David (2003) *En chimär av endräkt* (avhandling), Förvaltningshögskolan, Göteborgs universitet
- Karlsson, David (2006) *Den svenske borgmästaren. Kommunstyrelsens ordförande och den lokala demokratin*, Förvaltningshögskolans rapporter nr80.
- Karlsson, David (2007) "Demokratiska stordriftsfördelar – kommunstorlek och demokrati ur ett politikerperspektiv" i Folke Johansson m fl *Kommunstorlek och demokrati*, Sveriges kommuner och landsting.
- Karlsson, David och Malgorzata Erikson (kommande) "The Statemanship Effect"
- Kjær, Ulrik (2000) *Kommunalbetyrernes sammensætning – rekruttering og representation i dansk kommunalpolitik*. Odense: Odense universitetsforlag
- Lagerroth, Fredrik m fl (1934) *Sveriges riksdag. Historisk och statsvetenskaplig framställning. Band 5: Frihetstidens maktägande ständer 1719-1772*
- Mansbridge, Jane (2003) "Rethinking Representation", *American Political Science Review*, Vol. 97, No. 4 November 2003.
- Mill, John Stuart (1861) *Considerations on representative government*
- Petersson, Olof (1992) ?
- Sanne, Marika (2001) *Att se till helheten: svenska kommunalpolitiker och det demokratiska uppdraget* (avhandling), Stockholms universitet

Wahlke, John C m fl (1962) *The Legislative System. Explorations in Legislative Behaviour*. New York: John Wiley & Sons

Wallin, Gunnar mfl (1982) *Kommunalpolitikerna: rekrytering, arbetsförhållanden, funktioner* Ds Kn 1981:17-18

Westerståhl, Jörgen & Folke Johansson (1981) *Medborgarna och kommunen: studier av medborgerlig aktivitet och representativ folkstyrelse* Ds Kn 1981:12

Westerståhl, Jörgen (1993) ?

Wohlgemuth, Daniel (2004) *Den responsiva demokratin? Effekter av medborgarnas delaktighet i den lokala demokratin* (avhandling), Uppsala universitet